

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce**

Charitativní a sociální práce

Bc. Denisa Červenková, DiS.

Sociální práce na základní škole

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Tatiana Matulayová,
PhD.

2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně, a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne

.....

Denisa Červenková

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. PaedDr. Tatianě Matulayové, PhD. za cenné informace, podněty, inspiraci a strávený čas, který mi poskytla při vedení mé diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat všem respondentkám, bez kterých bych nemohla realizovat empirickou část této práce. Mé poděkování také patří rodině a manželovi, kteří mě podporovali nejen při tvorbě diplomové práce, ale i po celou dobu studia.

V Olomouci dne

.....

Denisa Červenková

Obsah

Úvod.....	6
1 Sociální práce a sociální pedagogika.....	7
1.1 Sociální práce	7
1.2 Sociální pedagogika	10
2 Školní sociální práce.....	13
2.1 Historie školní sociální práce	16
2.2 Základní škola a její složení	17
3 Vybraná základní škola	20
3.1 Problémy dětí ve škole/patologické jevy	21
3.1.1 Agresivita.....	21
3.1.2 Šikana.....	22
3.1.3 Nerespektování pravidel a neplnění povinností.....	23
3.1.4 Absence ve škole	24
3.1.5 Oznamovací povinnost	24
4 Metodologická část.....	27
4.1 Kvalitativní výzkumná část.....	27
4.2 Výběr komunikačních partnerů.....	28
4.3 Technika zjišťování dat.....	29
4.4 Průběh sběru dat.....	30
4.5 Metoda analýzy kvalitativních dat	30
5 Činnosti sociálního pedagoga na základní škole	31
5.1 Začátky práce sociálního pedagoga	32
5.2 Práce s dětmi	36
5.3 Práce s rodinou	42
5.4 Práce s učiteli	46
5.5 Spolupráce s odborníky.....	51

5.6	Konkrétní případ	55
5.7	Diskuze.....	58
6	Závěr.....	61
	Bibliografický seznam	62
	Seznam tabulek.....	66

ÚVOD

Sociální práce na základní škole není doposud v České republice běžnou praxí, i když můžeme vidět v tomto směru jisté snahy. Pozice sociálního pracovníka a sociálního pedagoga vznikají na základě projektů. Obě profese ve škole doposud nejsou ukotveny v žádném zákonu, z toho důvodu nejsou tyto pozice na českých školách viděny.

Téma diplomové práce je: „Sociální práce na základní škole“. Cílem práce je: „Analyzovat obsah pracovní činnosti sociálního pedagoga na vybrané základní škole“. To znamená, že jsem se zajímala o to, jaký je stav sociální práce na základních školách a jak vypadá práce sociálního pedagoga. Věnovala jsem se sociálním pedagogům, neboť na českých školách vykonávají sociální práci právě oni, i když vzdělání mají v oboru sociální práce, nikoli sociální pedagogika.

Diplomová práce je rozdělena do dvou částí. V teoretické části jsem zmínila nezbytné pojmy k vysvětlení a pochopení tématu sociální práce na základní škole. Jedná se o vymezení sociální práce a sociální pedagogiky, školní sociální práce, základní školy a teoretické ukotvení problémů, se kterými sociální pedagogové přijdou do kontaktu. V empirické části práce jsem se zabývala analýzou rozhovorů se sociálními pedagogy. Vzhledem k cíli jsem zvolila kvalitativní výzkum a pro zjištění dat jsem realizovala rozhovory se sociálními pedagogy.

Mojí motivací pro psaní této diplomové práce bylo, že se při své práci na pozici sociálního doprovázejícího pracovníka pěstounských rodin setkávám s nepochopením ze strany škol ohledně rodinných obtíží, výchovy dětí apod. a je obtížné navázat s nimi spolupráci. Chybí zde „pojítko“ mezi školou a rodinami, které by se zajímalo o rodinu v jejím přirozeném prostředí. Vnímám sociální práci na základní škole jako potřebnou pro podporu rodin v sociální oblasti.

1 SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA

Tuto kapitole zařazují do diplomové práce zejména z důvodu studovaného oboru sociální práce. Považují za významné zmínit sociální práci a sociální pedagogiku, protože mají spolu určitý vzájemný vztah a je nezbytné je vymezit. V současné době jsou sociální pedagogové více podporováni Evropskými sociálními fondy. V rámci projektů jsou vytvářena pracovní místa sociálních pedagogů na základních školách. Vzhledem k cíli práce, který je: „Analyzovat obsah pracovní činnosti sociálního pedagoga na vybrané základní škole“, popisují sociální pedagogiku a sociálního pedagoga.

Sociální práce a sociální pedagogika jsou pomáhající profese, které mají společný zájem i cíle, a proto jsou si tyto obory tolik blízké a to zejména při práci s dětmi. Sociální práci můžeme vnímat jako komplexnější nástroj pomoci, kdežto sociální pedagogika se orientuje na práci s ohroženou mládeží. I přes veškeré rozdíly těchto oborů je společným cílem participace jedinců do společnosti. (Matoušek, Kaplánek, 2013, s. 503 – 504)

1.1 Sociální práce

Sociální práce má několik definic. Každý z autorů nahlíží na obor sociální práce jinou optikou. Pro lepší pochopení a vymezení tématu uvádím Globální definici IFSW (International Federation of Social Workers), definici Oldřicha Matouška z jeho publikace: „Základy sociální práce“ a definici Marka Doela. Další definice čerpám zejména ze zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách a to konkrétně o sociálním pracovníkovi. Tyto úryvky zde uvádím, protože právě tento zákon vymezuje pozici sociálního pracovníka, jeho kompetence a pole působnosti.

Podle Mezinárodní federace sociálních pracovníků je sociální práce akademická a praktická disciplína, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost, uschopňování a zachování práv lidí. Principy sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní odpovědnosti a respektování odlišností jsou ústředním bodem zájmu sociální práce. Na základě teorií sociální práce, společenských a humanitních věd, se sociální práce věnuje lidem a strukturám, které se zabývají životními problémy a zvyšováním blahobytu. (International Federation of Social Workers, 2018, Global Definition of Social Work [online])

Podle Matouška v knize *Základy sociální práce: „Sociální práce je společenskovední disciplínou i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (např. chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky.“* (Matoušek, 2007: 10)

Sociální práce je akademická, vědecká a praktická disciplína. Jedná se o velmi mladou disciplínu, která vychází ze sociologie, psychologie a sociální politiky. Zároveň je ovlivněna filosofií, politikou, ekonomikou a právem. (Doel, 2012, s. 7)

Podle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách sociální pracovník nevykonává svou činnost pouze v sociálních službách, ale i v jiných institucích: *„vykonává činnost v sociálních službách nebo podle zvláštních právních předpisů při pomoci hmotné nouzi, v sociálně-právní ochraně dětí, ve školách a školských zařízeních, u poskytovatelů zdravotnických služeb, ve věznicích, v zařízeních pro zajištění cizinců a v azylových zařízeních.“* (zákon č. 108/2006, § 1)

„Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zajišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb.“ (zákon č. 108/2006, § 109)

Sociální pracovník pracuje s klientem a jeho rodinou, s přirozenou skupinou (př. parta dětí), uměle vytvořenou skupinou (př. školní třída), organizací a komunitou. Při práci s klienty se rozlišují úrovně sociální práce: mikroúroveň, střední úroveň a makroúroveň. V rámci mikroúrovně se jedná o případovou práci. Sociální pracovník podporuje klientovu schopnost řešit problémy. Do střední úrovně spadá skupinová práce a práce s rodinou. Skupinová práce s klienty spočívá především v tom, že formou skupinového setkání se poskytuje zpětná vazba, náhled či možnost pomoci druhým. Při práci s rodinou jde o zlepšení fungování rodiny, práce s podsystémy atd.

Do makroúrovně patří komunitní práce a vytváření a uskutečňování koncepcí. Komunitní práce je další metoda sociální práce, která se zaměřuje na naplnění místních potřeb a na řešení místního problému. Sociální pracovník se také vyjadřuje ke státu a politice, formou rozvíjení organizace, připomínkování zákonů a vyhlášek. (Matoušek a kol., 2013, s. 13 – 15)

Sociální pracovník má určité kompetence. Pracovník je vybaven pravomocí, znalostmi, postoji a na základě toho jedná a zodpovědně se rozhoduje. Sociální pracovník je kompetentní, když splňuje nároky na vzdělávání podle zákona č. 108/2006 Šb., o sociálních službách, je členem organizace a je schopen jednat v souladu se svou profesionální rolí. (Havrdová, 1999, s. 42)

Havrdová uvádí tyto kompetence sociálního pracovníka: rozvíjet účinnou komunikaci (navazování kontaktu, přizpůsobení komunikace klientovi, respektování hodnot, poskytování prostoru klientovi pro vyjádření jeho názoru, podporování klientů v komunikaci s jeho okolím, motivování klientů ke změně, poskytování zpětné vazby), orientovat a plánovat postupu (orientace v potřebách a možnostech klienta, orientace v legislativě, společenských normách apod., sbírání a zpracování informací, zapojení okolí do řešení problémů, stanovení hranic a rizikových faktorů, vedení dokumentace, navrhování řešení, vedení klienta k porozumění důsledků rozhodnutí, dojednání plánu a rozdělení úkolů), podporovat a pomáhat k soběstačnosti (poskytování emoční podpory, posilování silných stránek a schopností klienta, objasnění práv a způsobu, jak s nimi zacházet, pomáhání klientům se rozhodovat a uplatňovat jejich práva, respektování odlišnosti menšin), zasahovat a poskytovat služby (znát možnosti služeb a intervence, hodnocení postupu, situace a pokroků, organizovat a koordinovat poskytování pomoci služeb, rozeznat rizika, stanovit meze, pomáhat zvládat konflikt, napětí a stres, připravit podmínky pro ukončení spolupráce s klientem), přispívat k práci organizace (rozumět struktuře organizace, jejím cílům a respektovat její pravidla a režim, jednat v souladu s právy klientů, etikou, spolupracovat s kolegy a jinými odborníky, identifikovat vlastní místo v týmu, přispívat ke zlepšení služeb, znát a využívat zdroje organizace, vytvářet podmínky pro zpětnou vazbu), odborně růst (sledovat vývoj legislativy a doplňovat si své znalosti v oblasti sociální práce, vyměňovat si kontakty a zkušenosti na vzdělávacích seminářích, hodnotit vlastní rozvoj, identifikovat vlastní předsudky a stereotypy a překonávat je, organizovat vlastní práci). (Havrdová, 1999, s. 49 – 110)

Sociální pracovník může působit na pozici sociálního pedagoga v zařízeních a institucích, které nespádají pouze pod rezort Ministerstva práce a sociálních věcí. Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, střediska výchovné péče a školní poradenská zařízení spadají pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. (Matulayová, 2013, s. 37)

1.2 Sociální pedagogika

Není vůbec snadné uvést pouze jednu definici sociální pedagogiky, která by byla platná, neboť k této disciplíně lze přistupovat z různých pohledů. Pro potřeby diplomové práce uvedu pouze čtyři přístupy k sociální pedagogice: pedagogika prostředí, pedagogika jako forma pomoci lidem, pedagogika zkoumající sociální chování a pedagogika jako výchova. (Bakošová, 2005, s. 21) V této podkapitole uvádím definici sociální pedagogiky podle pedagogického slovníku a dále se odkazuji na autory Krause a Procházku, kteří se sociální pedagogice věnují.

Podle pedagogického slovníku se sociální pedagogika zabývá: „*širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikovou a sociálně znevýhodněnou skupinu mládeže a dospělých.*“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 217) Podle dalšího významného autora Krause, který se zabývá tímto oborem, se sociální pedagogika zaměřuje na otázky jak utvářet optimální způsob života a zároveň se snaží optimalizovat a usměrňovat procesy a životní situace klienta, a to s důrazem na aktivitu jedince. (Kraus, 2004, s. 17)

Sociální pedagogika vychází ze dvou disciplín: sociologie a pedagogiky. Sociální pedagogika zkoumá sociální fungování společnosti a snaží se pochopit podstatu výchovy. (Procházka, 2012, s. 63)

Užší pojetí sociální pedagogiky se specializuje na sociálně patologické jevy a rizika, která sebou přináší rizikové chování. Jedná se o problémy, jako jsou chudoba, nezaměstnanost, sociální deviace apod. Cílem této práce s klienty je, pomocí vhodných výchovných postupů, pomoci těmto skupinám k soběstačnosti. V užším pojetí sociální pedagogiky je významná zejména primární prevence. (Procházka, 2012, s. 66 – 67)

Širší pojetí sociální pedagogiky se orientuje na celou společnost. Obsahem takto chápané sociální pedagogiky je hledání ideálního souladu mezi individuálními a celospolečenskými potřebami. Cílem je usnadnit proces socializace. Širší pojetí

se tedy nezajímá pouze o tzv. negativní společenské chování, ale vyzdvihuje a posiluje pozitiva prostřednictvím výchovy a vzdělávání. (Procházka, 2012, s. 67)

Vymezení profese sociálního pedagoga je velmi obtížné, ale je možné se opřít o kompetence osobnostní a profesní. Mezi osobnostní kompetence patří psychická odolnost, empatie, kritické myšlení, zodpovědnost apod. (zde si můžeme povšimnout podobnosti kompetencí se sociálním pracovníkem, případně i dalších pomáhajících profesí). Profesní kompetence umožňují vykonávat profesi sociálního pedagoga. Jedná se o získání teoretických základů, které umožňují orientaci v problémech, adekvátní reakci a získání nadhledu nad problémem. Další kompetence je komunikativní, která je nezbytná pro vztah s klientem, kolegy a dalšími. Kompetence psychologicko-poradenská pomáhá sociálním pedagogům motivovat klienty, vést rozhovor, vytvářet vhodné prostředí pro rozhovor a adekvátně poskytovat pomoc podle individuálních potřeb. Práce sociálního pedagoga spočívá i v administrativní práci, proto by měl být sociální pedagog vybaven organizačními a řídicími schopnostmi. Zejména se jedná o umění řídit své pracovní aktivity, mít určitý řád a systém. Vzhledem k tomu, že sociální pedagog pomáhá lidem, tak je další kompetence diagnostická a intervenční, která také zahrnuje jistou míru porozumění klientům – diagnostika chování a jeho příčin, jednání, porozumění jejich pocitům a myšlenkám. (Procházka, 2012, s. 79)

Sociální práce a sociální pedagogika má mnoho společných rysů. Kvalita vztahů obou profesí závisí na několika indikátorech, jako jsou úroveň rozvoje a institucionalizace sociální práce a sociální pedagogiky. Zda se budou zakládat nová vzdělávací střediska, školy a jak na tom budou stávající instituce, zda přijmou roli sociálního pracovníka či sociálního pedagoga. Důležitým bodem pro spolupráci těchto oborů je také to, zda a jak bude pokračovat vzdělávání sociálních pracovníků a sociálních pedagogů a zda dojde k propojení studovaných oborů či vzájemné spolupráci. (Marynowicz-Hetka, 2016, s. 21)

Sociální pracovník a sociální pedagog musí mít určité teoretické znalosti a stejně tak i praktické dovednosti (schopnost porozumění případů). Tyto znalosti a dovednosti můžeme označit jako kompetence sociálního pracovníka a sociálního pedagoga. Zajišťují mu svou roli a legitimitu v organizaci a konkrétním případě. (Kraimer, Altmeyer, 2016, s. 32)

V první kapitole jsem se zaměřila na vymezení sociální práce, sociálního pracovníka, sociální pedagogiky a sociálního pedagoga. Sociální práce a sociální pedagogika si kladou za cíl pomáhat lidem a působit na společnost v prevenci patologickým jevů. Můžeme si povšimnout několika společných prvků obou disciplín, jako jsou obdobné kompetence a předpoklady pro výkon daných profesí, nebo také pole působnosti a shodu cílových skupin.

2 ŠKOLNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Jak jsem zmínila v první kapitole, tak podle zákona o sociálních službách, sociální pracovník vykonává svou činnost i na území škol a školních zařízení, proto je nezbytné se zabírat tématem školní sociální práce a tím, kde má vlastně školní sociální práce kořeny. Vzhledem k cíli práce, který je: „Analyzovat obsah pracovní činnosti sociálního pedagoga na vybrané základní škole“, považuji zařazení této kapitoly za významné, k propojení teoretické a empirické části diplomové práce. Budu se zabírat školou a jejími funkcemi, pozicí školních sociálních pracovníků, modely školní sociální práce a Asociací školské sociální práce v ČR, z. s.. Toto vymezení považuji za významné, neboť diplomová práce je zaměřena na sociální práci na základní škole, a proto je důležité přiblížit, jaká je situace v ČR v oblasti školní sociální práce. Tuto kapitolu jsem obohatila i o výzkum a projekt z této oblasti.

Škola je významný systém, který plní několik funkcí vzhledem k samotným žákům i společnosti. Nyní popíšu funkce, které jsou významné vzhledem k povaze práce. Etická funkce v sobě nese určité hodnoty, které odráží obraz společnosti. Dítě si vštěpuje skrze výchovu a vzdělávání hodnoty, které jsou společensky přijatelné. Ochranná funkce brání žáky před patologickými jevy a učí děti přijímat informace, pracovat s nimi a následně je používat. Kvalifikační funkce je významná pro žáky z toho hlediska, že rozvíjí znalosti a dovednosti, které jsou potřebné k uplatnění na trhu práce. Integrovaná funkce pomáhá jedinci začlenit se do společnosti. Škola pomáhá vnímat odlišnost, rozmanitost a to nejen ve škole, ale i ve společnosti. (Walterová, 2009, s. 114 – 115)

Školní sociální pracovník působí především v oblasti prevence, intervence a je hybatelem změn, které se týkají žáků a rodin. Škola má několik funkcí, které jsou popsány v další kapitole. Sociální pracovník, který působí ve škole, pomáhá tyto funkce naplňovat skrze poskytování poradenství, zprostředkování dalších služeb a podílení se na celkovém rozvoji dětí. (Tokárová, Matulayová, 2013, s. 470)

I přesto, že legislativa stále nemá nikde ukotveno pojem školní sociální pracovník, tak ve školách tyto pracovníci působí. Sociální pracovníci se věnují těmto oblastem: poradenství, případová práce, práce s mládeží, která je ohrožena patologickými jevy, práce na projektech, síťování, volnočasové aktivity, rozvoj školy, prevence násilí, práce s rodiči a doprovázení žáků při přechodu ze školy na trh práce. (Tokárová, Matulayová, 2013, s. 470 – 471)

Anderson v roce 1972 vymezil čtyři základní modely školní sociální práce: klinický model, model přeměny školy, komunitní školní model a sociálně-interakční model. Klinický model se zaměřuje na individuální práci s žákem a s problémy, které mu znemožňují práci ve škole. Jedná se především o sociální a emocionální problémy. Sociální pracovník se tak orientuje na člověka a jeho prostředí, ale vynechává školu. Naopak model přeměny školy se orientuje na problémy žáků ve školním prostředí. Komunitní školní model se zaměřuje na sociální a ekonomické problémy komunit. Školní sociální pracovník pomáhá žákům skrze programy, projekty pro děti a celkovou osvětou. Sociální interakční model zdůrazňuje reciprocitu vlivů a intervencí zaměřených na jednotlivé typy a kvalitu výměn mezi žáky, skupinami žáků, rodinami, školou a komunitou. (Tokárová, Matulayová, 2013, s. 470 – 471)

Školní sociální práce je multidisciplinární obor a můžeme v ní vidět přesah až za školu. Nezajímá se tedy jen o to, co se děje ve škole. Školní sociální práce úzce spolupracuje s oborem speciální pedagogika, zejména v oblasti integrace zdravotně znevýhodněných jedinců. (Hurychová, 2017, s. 18)

V zahraničí, školní sociální práce pomáhá zlepšovat klima školy, stmeluje kolektiv dětí, zlepšuje situace žáků a dokáže včasné zasáhnout, aby nedocházelo ke zbytečným prodlevám v řešení problémů. (Hurychová, 2017, s. 20)

Sociální pracovník by měl být ve škole v předem stanovených dnech a hodinách. Kontakt na sociálního pracovníka by měl být vyvěšen na stránkách školy, v poradnách či jiných zařízeních. Rodiče by si zařizovali schůzky se sociálním pracovníkem skrz telefon. Přítomnost na třídních schůzkách, preventivních programech a dalších akcích školy by měla být samozřejmostí. (Hurychová, 2017, s. 20)

Školní sociální pracovník pomáhá žákům, rodičům, zákonným zástupcům, komunitám a pedagogům. Je nezbytné uvést, kam až sahá školní sociální práce. Sociální pracovník řeší vztahové problémy a různé nepříznivé sociální situace, jako jsou domácí násilí, rozvod rodičů, zanedbávání dítěte, sexuální zneužívání či patologické závislosti. (Hurychová, Školská sociální práce [online])

Asociace školské sociální práce v ČR, z. s. je nezisková organizace, která si klade za cíl obnovit profesi školních sociálních pracovníků. Patrnou snahou asociace je, aby školní sociální práce byla ukotvena v legislativě. Zdůrazňuje včasné řešení situací rodin a větší přesah kompetencí, než mají další pracovníci na školách. Školní sociální práce je nezbytná, neboť sociální práce se zabývá přirozeným prostředím a hledá tam příčiny možných potíží. (Asociace školské sociální práce v ČR, z. s., 2018, Záměr a cíl [online])

Snahy o ukotvení sociálního pedagoga do legislativy má i Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice. Jejich cílem je zařadit sociálního pedagoga do zákona č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících. Snahy této asociace také podporují Univerzita Hradec Králové, Masarykova univerzita a několik neziskových organizací. Sociální pedagog je zatím ukotven v zákonu č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, který umožňuje sociálním pedagogům vykonávat práci na pozici sociálního pracovníka. (Hladík, 2014, s. 132)

Katedra sociální pedagogiky na Masarykově univerzitě je považována za jednoho z průkopníků sociálních pedagogů na školách. Pod vedením této katedry se realizoval projekt jako podpora sociálních pracovníků na školách. Cílem bylo rozšíření profesní působnosti sociálních pedagogů a to formou projektu „Tvorba a inovace vzdělávacích programů a profesních praxí.“. Projekt probíhal od roku 2012 do roku 2014, zapojilo se celkem 12 škol. Jednalo se o vesnické i městské základní školy, nižší gymnázia i multikulturní instituce, které se zaměřují na vzdělávání cizinců. V rámci projektu byli do škol nasazeni studenti vyšších ročníků sociální pedagogiky. Výsledek projektu byl hodnocen kladně ze strany studentů, žáků, učitelů i vedení škol. Studenti se uplatňovali v oblasti sociální patologie, sociální práce a pedagogiky volného času. Vzhledem k zájmu škol o tento systém praxí, byl projekt prodloužen do roku 2015. (Gulová, Kurowski, Soják, 2014, s. 130 – 131)

Na Slovensku patří odborní pracovníci běžně do systému škol, aniž by se jednalo o pedagogické zaměstnance. Jedná se o výchovného poradce, školního psychologa, školního speciálního pedagoga, léčebného pedagoga a sociálního pedagoga. (§ 130, zákon č. 245/2008). Sociální pedagog na slovenských školách řeší zejména žáky s problémovým chováním, poruchami chování, problémem v oblasti emocionality, se sociálně – patologickými jevy a sociálně – výchovnými problémy. (Zemančíková, 2014, s. 24 – 25)

V České republice se můžeme opřít o zkušenost, kterou má základní škola Postoloprty, která disponuje sociálním pedagogem, který realizuje zejména poradenství dětem. Škola má školní poradenské pracoviště. Toto poradenské pracoviště vzniklo v roce 2010. Součástí pracoviště je sociální pracovník, jeho pozice byla zavedena v roce 2012 a to z důvodu, že bylo potřeba propojit rodinu, školu a další instituce. Náplní práce sociálního pracovníka je to, že pomáhá žákům a rodičům ze socio – kulturně slabých rodin a žákům z romské komunity. (Polcarová, 2013, s. 31 – 32) Sociální pracovník se angažuje také na poli projektů, ve školním roce 2015/2016 byla škola zapojena do projektu „Obědy pro děti“. Jedná se o projekt pro rodiny, které nemohou, vzhledem k obtížné životní situaci, hradit dětem obědy ve školní jídelně. Sociální pracovník pomáhá při řešení neomluvených hodin, při větším počtu absencí dítěte, aktivizuje rodinu ke spolupráci se školou a doporučuje spolupráci s jiným odborníky. (Syravátko, 2016, s. 34)

Vzhledem k tomu, že nebyla doposud ani stanovena oblast kompetencí sociálních pracovníků či sociálních pedagogů na školách, tak tito odborní pracovníci vykonávají svou práci na základě tzv. zakázek. Na Slovensku byl realizovaný výzkum, a to ve spolupráci s Českou republikou, ohledně působení sociálního pracovníka ve školním prostředí optikou učitelů. Jedna z otázek byla, na jaké problémy by se měl sociální pracovník zaměřit. Dle výzkumu by se měl sociální pracovník zabývat záškoláctvím, problémy s učením, které vyplývají ze sociálně znevýhodněného prostředí či jazykového a kulturního prostředí, šikanou a problémovým chování žáků vzhledem k autoritám a spolužákům. (Skyba, 2013, s. 67)

2.1 Historie školní sociální práce

Školní sociální práce má minulost, na kterou by se nemělo zapomínat, a proto zde uvádím menší vhléd do její historie. Tyto střípky z let minulých mohou sloužit jako podnět pro zavedení sociální práce v českých školách. Z její minulosti pak můžeme čerpat inspiraci a dále tak stavět na jejím historickém odkazu.

Kořeny školní sociální práce sahají do roku 1890. V Americe vznikla za pomoci tzv. navštěvujících učitelů. Tito učitelé chodili do rodin, zejména do sociálně znevýhodněných rodin, kde se zajímali o učení dětí, psaní domácích úkolů, ale také zda mají co jíst a zjišťovali, co bylo potřeba. V roce 1921 tak vznikla Národní asociace pomáhajících učitelů a jejich poslání a činnost se rozšiřovala do dalších zemí (později se tím označovala jako „školská sociální práce“). (Hurychová, Školská sociální práce [online])

Školní sociální práce má historii i v České republice, ale je podstatně kratší. První snahy o zavedení školní sociální práce byly v době prezidenta T. G. Masaryka, kdy vznikaly školy se sociálním zaměřením. Prezidentova žena a dcera se angažovaly nejen ve zdravotnictví, ale i v oblasti sociální, kde zřizovaly pracovní místa. Po druhé světové válce došlo k ukončení těchto snah. Školní sociální práci se zatím nepodařilo zahrnout do platné legislativy, i když se prokázalo, jaký má pozitivní vliv na žáky a celkové klima školy. Nicméně v roce 2016 vznikla Asociace školské sociální práce v ČR, z. s., s cílem, že by se školní sociální práce měla dostat do legislativy. (Hurychová, Školská sociální práce [online])

2.2 Základní škola a její složení

Tuto podkapitolu jsem zde zařadila z toho důvodu, že se v celé diplomové práci odkazuji na působení sociálních pedagogů na základní škole, a tak považuji za nezbytné vymezit základní školu a její složení. Zejména jsem čerpala ze zákona č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, který vymezuje pracovníky, kteří jsou na českých školách, a rozlišuje stupně vzdělání. Dále zmiňuji Národní ústav pro vzdělávání, který vymezuje pracovníky školního poradenského pracoviště, neboť právě tyto odborníci jsou v přímém kontaktu se sociálními pedagogy a dochází tak ke vzájemné interakci. Nicméně není zde zmínka o tom, že ve školním poradenském pracovišti působí sociální pracovník či sociální pedagog.

Jak už jsem zmínila v kapitole Školní sociální práce, tak školní sociální pedagog či školní sociální práce nejsou prozatím nijak ukotveny v legislativě. V zákonu č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů je pouze uvedeno, kdo je pedagogickým pracovníkem. Jedná se o učitele, vychovatele, speciálního pedagoga, psychologa, pedagoga volného času, asistenta pedagoga, trenéra, metodika prevence. V zákoně není zmíněn sociální pracovník ani sociální pedagog. (zákon č. 563/2004, § 2)

V České republice dělíme vzdělávání na předškolní, základní, střední, vyšší odborné, vysokoškolské. Vzhledem k cíli diplomové práce se zaměřím pouze na základní vzdělávání. Cílem základní školy je osvojení strategie učení, motivace k celoživotnímu učení, řešení problémů, účinná komunikace a spolupráce, ochrana svého zdraví, vytvoření hodnot, ohleduplnost a tolerance k ostatním lidem, poznávání svých schopností a možností, využívání svých vědomostí a dovedností. (zákon č. 561/2004, § 44)

Školní docházka je povinná od šestého roku dítěte, v případě, že mu nebyl povolen odklad. Povinná školní docházka trvá devět let, nejdéle do doby, než dítě dosáhne 17 let. Pro každé dítě je stanovena tzv. spádová škola. To znamená, že ředitel školy přednostně přijímá žáky s trvalým pobytem v příslušném školském obvodu. (zákon č. 561/2004, § 36)

Diplomová práce je realizovaná na půdě základní školy. Sociální pedagog spolupracuje s dalšími pedagogickými pracovníky, a tak považují za významné vymezit tyto pracovníky a nastínit jejich oblast působení, a to zejména u pracovníků, kteří mají odborné působení jako sociální pedagog, protože je potřeba rozlišovat náplň práce jednotlivých pracovníků.

Podle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů je pedagogický pracovník ten, kdo vykonává přímou vyučovací, výchovnou, speciálně pedagogickou či pedagogicko-psychologickou činnost. Přímou pedagogickou činnost vykonává učitel, pedagog, vychovatel, speciální pedagog, psycholog, pedagog volného času, asistent pedagoga, trenér, metodik prevence a vedoucí pedagogický pracovník. (zákon č. 563/2004, § 2)

Speciální pedagog poskytuje metodickou pomoc a nezbytné informace pro učitelský sbor v oblasti speciální pedagogiky, také poskytuje poradenství rodičům a jejich zákonným zástupcům. Další náplní jeho práce je, že podporuje integraci dětí se zdravotním postižením, vyhodnocuje celý proces a vytváří individuální vzdělávací plány pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. (NÚV, Školní poradenské pracoviště [online])

Metodik prevence vytváří program prevence na základních školách v oblasti zneužívání návykových látek a dalších negativních jevů ve škole, sleduje aktuální dění ve škole, spolupracuje s dalšími institucemi, jako jsou středisko výchovné péče, krizová centra apod. Metodik prevence dbá na širokou škálu volnočasových aktivit, poskytuje odborné poradenství zákonným zástupcům a podílí se na akcích, které jsou pořádány školou. (NÚV, Školní poradenské pracoviště [online])

Asistent pedagoga pomáhá žákům se speciálními vzdělávacími potřebami, spolupracuje se speciálním pedagogem a je významným činitelem při integraci dětí se zdravotním postižením. (NÚV, Školní poradenské pracoviště [online])

Na závěr druhé kapitoly bych chtěla shrnout, že školní sociální práce zatím není ukotvena v legislativě, i když jsou značné snahy Asociace školské sociální práce v ČR z. s. o to, aby sociální práce ve školách měla platnou legislativu. Velkým významem školní sociální práce je přesah působnosti za školu. Zajímá se o přirozené prostředí dítěte a rodinnou situaci. Na základních školách působí učitel, speciální pedagog, metodik prevence a asistent pedagoga.

3 VYBRANÁ ZÁKLADNÍ ŠKOLA

V této kapitole popisují vybrané základní školy a školní poradenská pracoviště, se kterými jsem při realizaci výzkumného šetření spolupracovala. V úvodu kapitoly vnímám jako významné sdělit také to, že nemohu zabíhat do detailů v popisu škol, neboť respondenti si přáli zůstat v anonymitě a kdybych odkryla identitu základních škol, zaměřila bych tím pozornost i na jejich osobu. Při realizaci rozhovorů jsem respondentům slíbila zachování anonymity. Nicméně jsem je znovu kontaktovala a žádala o souhlas s odkazováním na jejich školy v teoretické části diplomové práce, sociální pedagogové si to však nepřáli.

Diplomová práce je realizovaná ve spolupráci se základními školami v Ostravě, které jsou od září 2016 zapojeny do projektu „Rozvoj rovného přístupu ke vzdělávání ve městě Ostrava“ a projektu „Podpora škol formou projektů zjednodušeného vykazování – šablony pro MŠ a ZŠ – krok za krokem“. Díky těmto projektům mohlo vzniknout Školní poradenské pracoviště (ŠPP), ve kterém působí školní metodik prevence, výchovný poradce, školní psycholog, speciální pedagog, sociální pedagog a školní asistent. Využití šablon je pro školy výhodné zejména z důvodu jednoduchosti, malé administrativní náročnosti a taky dokáže lépe hodnotit potřeby školy. (MŠMT, Informace k připravovaným šablonám pro MŠ a ZŠ [online])

Projekt podporuje profesní rozvoj pedagogů, vzdělání a výchovu žáků a to prostřednictvím zřizování pracovních pozic školního asistenta, školního psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pedagoga a chůvy v mateřské škole. (MŠMT, Informace k připravovaným šablonám pro MŠ a ZŠ [online])

Jedna z šablon pro základní školy je sociální pedagog. Cílem zřízení této pozice je podpořit žáky, kteří jsou ohroženi školním neúspěchem. Mezi školní neúspěch se řadí nízká motivace k učení, dlouhodobý a opakovaný neprospěch ve škole, nedůslednost v přípravě do školy, kázeňské přestupky, nedůsledné rodičovské vedení, socio-kulturně znevýhodněné prostředí. (MŠMT, Přehled šablon a jejich věcný výklad, s. 66 [online])

Sociální pedagog není pedagogický pracovník. Jeho pozice spočívá v tom, že je tzv. pojítkem mezi školou a dalšími subjekty. Součástí práce je komunikace s rodinou a mediace mezi školou, rodiči a dalšími institucemi. Sociální pedagog motivuje žáky ke studiu, pomáhá žákům s přípravou do školy tam, kde rodiče nemají kapacitu. Zároveň poskytuje nezbytné informace pedagogickým pracovníkům o dětech, rodině, zázemí, problémech a to z důvodu, aby pedagogové mohli najít vhodný přístup k dítěti. (MŠMT, Přehled šablon a jejich věcný výklad, s. 66 [online])

Mezi další činnosti sociálního pedagoga patří ochrana dětí, které jsou zneužívané, týrané a zanedbávané, prevence patologického chování, zvyšování povědomí pedagogů v sociální oblasti či koordinace dobrovolníků na doučování. (MŠMT, Přehled šablon a jejich věcný výklad, s. 68 [online])

Sociální pedagog musí splnit kvalifikaci v oboru sociální pedagog nebo sociální práce. V případě, že je ve škole školní poradenské pracoviště, tak se sociální pedagog stává jeho součástí. (MŠMT, Přehled šablon a jejich věcný výklad, s. 67 [online])

3.1 Problémy dětí ve škole/patologické jevy

Sociální pedagogové v průběhu rozhovoru zmínili několik problémů, se kterými se děti potýkají. Považuji za významné tyto problémy teoreticky vymezit, aby došlo k ujasnění pojmů a lepšímu pochopení dané problematiky. Popíšu agresivitu, šikanu, nerespektování pravidel a neplnění povinností, absenci ve škole a oznamovací povinnost.

3.1.1 Agresivita

Pojem agresivita bývá často zaměněn za pojem agrese a zase naopak. Vzhledem k těmto záměnám vymezím oba termíny. Agresivita „*je vlastnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresii*“. Organismus mobilizuje své síly k útoku se snahou dosažení nějakého cíle a vzdorování těžkostem. (Martínek, 2015, s. 10)

Každý člověk je vybaven určitou mírou agresivity, aby dokázal mezi ostatními jedinci přežít. Tato míra je dána osobnostní charakteristikou lidí, a tak se liší člověk od člověka. Lidé s vysokou mírou agresivity jednají ve vypjatých situacích agresivně, je to pro ně obtížné, neboť agresivita je ovládá. Komunikace s těmito lidmi bývá obtížná, mohou být vztahovační, urážliví. Okolí se nemusí cítit v jejich přítomnosti

bezpečně, a tak se jim mohou ostatní záměrně vyhýbat. Naopak lidé se zdravou mírou agresivity využívají tuto agresivitu k posílení autority, sebevědomí apod. (Martínek, 2015, s. 10 - 11)

Agrese je „jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit“. Obecně lze říct, že agrese je projev agresivity v chování člověka. Agrese může být fyzická, psychická, emocionální. Člověk používá různé formy zastrašování, zostuzení, vyhrožování apod. (Martínek, 2015, s. 23 - 24)

3.1.2 Šikana

Na agresivitu navazuje pojem šikana, neboť jeden z projevů zmíněné agresivity může být šikana. Cílem člověka je zastrašovat, ponižovat a ubližovat druhému. Mezi hlavní rysy šikany patří úmysl ublížit, chování je opakované, je zde patrný určitý nepoměr sil mezi agresorem a obětí. (Čapek, 2014, s. 80 – 81)

Mezi prvotní příčinu vzniku šikany patří náročná situace ve třídě či škole. Jedná se o situaci, kdy je sám agresor v nepohodě a snaží se svůj strach skrývat a vyvolat strach u druhých. Žáci začínají se šikanou z důvodu nudy. Agresor či agresori vymýšlí nějaký program a týrají někoho slabšího. V poslední řadě se šikana objevuje také tam, kde je v jedné třídě hned několik jedinců, kteří disponují agresivním, asociálním jednáním. (Čapek, 2014, s. 81)

Šikana má několik stádií. V prvním stádiu je vyčleněn jeden žák, který je neoblíbený, spolužáci se s ním nebaví, pomlouvají ho, je terčem vtipů apod. Ve druhé fázi dochází k tomu, že spolužáci se na jednom jedinci odreagovávají tím, že jim manipulují či vůči němu vykazují známky fyzické agrese. Ve třetí fázi se vytváří tzv. jádro. Toto jádro šikanuje záměrně toho nejslabšího, už se nejedná o pouhý náhodný výběr oběti. Ve čtvrté fázi dochází k tomu, že se ve třídě mění určité normy, kterým se všichni podřizují. To znamená, že i „hodné děti“ se aktivně podílejí na šikaně. Pátou fází lze pojmenovat jako totalitu či stav úplné šikany. Třída je rozdělena do dvou skupin, kdy jedna skupina má moc a práva a druhá skupina nemá žádná práva. (Kolář, 2016, s. 11 – 12)

3.1.3 Nerespektování pravidel a neplnění povinností

Dodržování pravidel a školního řádu je povinností každého dítěte ve škole. Učitel požaduje po dětech určitou kázeň. Jedná se o respektování jeho osoby jako autority. Kázeň také spočívá v tom, že žáci respektují společenská a školní pravidla, spolupracují s učitelem a spolupodílí se na výuce. (Čapek, 2014, s. 16)

Celkové klima třídy má významný vliv na to, zda žáci respektují pravidla a plní si své povinnosti. Třídní klima je: „*trvalé sociální a emocionální naladění žáků ve třídě, které tvoří a prožívají učitelé a žáci v interakci*“. Klima třídy má podstatný vliv na chování žáků a je vhodné, aby učitelé byli schopni diagnostikovat, analyzovat a odhalovat jeho příčiny. (Čapek, 2014, s. 21)

Žák, který se chová tzv. neukázněně, je vnímám očima ostatních jako hrdina, který vystupuje z davu a zaslouží si jejich uznání. Tento žák vnímá trest od učitele jako znamení cti. Třídy, ve kterých panuje nekázeň, mají vysokou známku soudržnosti. Mají společný cíl, a to spojení proti učiteli, který je stmeluje. Není se tak čemu divit, že školy či třídy, u kterých panuje pověst neukázněného kolektivu, mají zpravidla velice silné pouto a drží při sobě. (Čapek, 2014, s. 22)

Z rozhovoru vyplynulo, že nerespektování pravidel a neplnění povinností dětí, souvisí se svěřením dětí do pěstounské péče. Tyto děti žijí v tzv. příbuzenské pěstounské péči, kde se o děti starají nejčastěji prarodiče. Vznik této formy náhradní rodinné péče má podstatný vliv na psychiku dítěte. Do pěstounské péče se dítě může dostat na základě nečekané tragédie rodičů, např. při autohavárii. Pověřeni pracovníci nejdříve zjišťují zájem o děti v rodině (prarodiče, sourozenci, tety a strýcové apod.), aby dítě zůstalo v rodině. Na druhou stranu je pro dítě náročné, když je odebráno z péče rodičů z důvodu nedostatku péče, ať už z důvodu nezralosti matky či otce, z důvodu závažného onemocnění rodičů nebo proto, že rodiče mají nějaké zdravotní postižení. Děti jsou odebírány od rodičů také z důvodu selhání péče. Dochází k opuštění dětí. Najednou se pěstouni (prarodiče) stanou náhradními rodiči. Prarodiče mají tzv. dvoj roli: babička (dědeček) a matka (otec). Vývojově na to nejsou připraveni. V rodině se vyskytují pocity selhání ze špatné výchovy vlastních dětí, z toho, že opustili vlastní děti, a s tím související přehnaná ochrana vnoučat. Samozřejmě se svěřené děti také potýkají s problémy, jako jsou posměšky ve škole, jsou často obětí či agresorem šikany, hůře se sociálně začleňují, mají patologické problémy, psychické problémy, pocity viny apod. (Šance dětem, Příbuzenská pěstounská péče, [online])

3.1.4 Absence ve škole

Absence ve škole může být omluvená či neomluvená. Absence může být omluvena zákonným zástupcem dítěte, osobou odpovědnou za výchovu či lékařem. Zaznamenávat absence dětí je zodpovědností výchovného poradce a třídního učitele a to z důvodu prevence záškoláctví a jeho následného řešení. (Knotová, 2014, s. 35)

Při zvýšené omluvené absenci žáka, informuje třídní učitelem výchovného poradce, který zjišťuje věrohodnost tzv. omluvenek. V případě neomluvené absence si třídní učitel zve žáka a zákonného zástupce na pohovor. Na této schůzce se zjišťuje příčina absence a způsob omlouvání. Třídní učitel seznámí účastníky pohovoru s možnými důsledky v případě stále narůstající absence. Z tohoto pohovoru vzejde zápis, kde se ustanoví způsob nápravy, který je podepsán zákonným zástupcem žáka. Třídní učitel může požádat o spolupráci orgán sociálně – právní ochrany dětí. (Metodický pokyn Čj.: 10 194/2002-14, 2002)

Neomluvená absence nad 10 hodin se řeší svoláním výchovné komise, která se skládá z ředitele školy, zákonného zástupce dítěte, třídního učitele, výchovného poradce, zástupce orgánu sociálně – právní ochrany dětí a případně dalších odborníků v případě, že na škole působí. V případě neomluvené absence nad 25 hodin je povinností ředitele školy oznámit tuto skutečnost příslušnému orgánu sociálně – právní ochrany dětí. (Metodický pokyn Čj.: 10 194/2002-14, 2002)

Škola se zabývá i omluvenými absencemi, zejména pokud se jedná o krátkodobé absence, které jsou rychle za sebou. Může se tak jednat o tzv. skryté záškoláctví. Výchovný poradce vytváří metodiku pro jeho sledování, vyhodnocování a stanovuje postup, jak se to bude dál řešit. (Knotová, 2014, s. 35)

3.1.5 Oznamovací povinnost

Školy se běžně potýkají s tím, zda, co a kdy oznámit pověřeným orgánům- absenci žáků, nevhodné zacházení ze strany zákonných zástupců či osob odpovědných za výchovu apod. Podle zákona č. 359/199 o sociálně – právní ochraně dětí: *„je škola povinna oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které vedou k tomu, že jde o dítě uvedené v § 6, a to bez zbytečného odkladu poté, kdy se o takové skutečnosti dozví“*. (zákon č. 359/1999, § 10)

§ 6 stanovuje děti, které spadají pod orgán sociálně – právní ochranu dětí a příslušní zaměstnanci rozhodují podle podrobného vyhodnocování situace dítěte, zda zde konkrétní dítě spadá či nikoli:

„Sociálně-právní ochrana se zaměřuje zejména na děti,

a) jejichž rodiče

1. zemřeli,

2. neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo

3. nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti;

b) které byly svěřeny do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy;

c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky podle zákona upravujícího přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;

d) které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte;

e) na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu;

f) které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umísťovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců;

g) které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami;

h) které jsou žadateli o udělení mezinárodní ochrany, azylanty nebo osobami požívajícími doplňkové ochrany, a které se na území České republiky nacházejí bez doprovodu rodičů nebo jiných osob odpovědných za jejich výchovu;

pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.“

(zákon č. 359/1999, § 6)

V závěru třetí kapitoly bych chtěla podotknout, že se školy zapojily do projektu „Rozvoj rovného přístupu ke vzdělávání ve městě Ostrava“ a projektu „Podpora škol formou projektů zjednodušeného vykazování – šablony pro MŠ a ZŠ – krok za krokem“. Tyto projekty zaručují, že je školní poradenské pracoviště i sociální pedagog veden odborníky, kteří jim pomáhají řešit nesnáze, které je při práci potkají. Scházejí se na pravidelných setkáváních a sdělují si své zkušenosti. Chtěla bych vyzdvihnout problémy, se kterými se sociální pedagog setkává. Jedná se o agresivitu, šikanu, nerespektování pravidel a neplnění povinností, absenci ve škole a oznamovací povinnost. Jde o skutečné problémy sociálních pedagogů, se kterými se při své praxi setkávají, tak, jak to vyplývá z výzkumného šetření.

4 METODOLOGICKÁ ČÁST

V předchozí části práce jsem se zabývala teorií, která je nedílnou součástí diplomové práce a to z důvodu vysvětlení a pochopení nezbytných termínů a témat. Vymezila jsem několik významných pojmů jako je sociální pedagog, sociální pracovník, základní škola apod.

V této části práce se budu zabývat metodikou výzkumu. Vzhledem k cíli, který je: „Analýza obsahu činnosti sociálního pedagoga na základní škole“, jsem zvolila kvalitativní výzkum, a to z důvodu, že se jeví jako vhodný pro hledání odpovědí na výzkumnou otázku. V této kapitole také popíšu kvalitativní výzkumnou část, výběr komunikačních partnerů, techniku zjišťování dat, průběh sběru dat a metodu analýzy dat. Hlavní výzkumnou otázkou je: „Jaký je obsah pracovní činnosti sociálního pedagoga na základní škole“.

Vzhledem k tomu, že oblast sociální pedagogiky ve školství je u nás doposud novinkou a tato problematika není dostatečně probádána, tak vnímám realizaci tohoto výzkumu jako přínos. Můžeme tak zjistit, co sociální pedagog dělá, jaké má kompetence, kam až sahá jeho pravomoc, s čím se při práci potýká a jaká jsou úskalí pozice sociálního pedagoga na základní škole.

4.1 Kvalitativní výzkumná část

Jak už jsem zmínila v úvodu kapitoly, tak jsem realizovala kvalitativní výzkum. Definic tohoto výzkumu je mnoho, podle Dismana kvalitativní výzkum je: „*nenumerické šetření a interpretace sociální reality*“. (Disman, 2002, s. 285)

Určitou výhodou a pozitivem kvalitativního výzkumu je, že výzkumník si zvolí na začátku téma a na základě toho zvolí výzkumné otázky. Tyto otázky lze v průběhu výzkumu měnit či doplňovat. Na základě této flexibility se tento typ výzkumu může také označit za pružný typ výzkumu. (Hendl, 2017, s. 46)

Hendl přirovnává práci výzkumníka k práci detektiva. Je nezbytné vyhledávat a následně analyzovat informace, které jsou relevantní k tématu, potažmo k cíli práce. Využívá se metoda dedukce i indukce. Jedná se o práci v terénu a to vyžaduje určitou přípravu a celkový sběr dat a jeho následná analýza probíhá v delším časovém horizontu. (Hendl, 2017, s. 46)

Kvalitativní výzkum je jedinečný a neopakovatelný, a proto se tento typ výzkumu užívá k analýze fenoménů, které jsou odlišné, lidé je vnímají v různých rovinách. Dalším charakteristickým rysem kvalitativního výzkumu je dynamika a procesualnost. Zkoumaný jev vzniká, mění se a zaniká. Je nutné brát v potaz to, že zkoumáme pohyblivý proces, který se odehrává v čase. (Miovský, 2006, s. 17 – 18)

4.2 Výběr komunikačních partnerů

Vzhledem k výzkumné otázce jsem zvolila metodu záměrného výběru respondentů. Kritériem výběru je určená vlastnost nebo stav. Je nutné si stanovit kritéria a na základě nich si oslovit jedince, kteří dané kritérium splňují a zároveň se chtějí do výzkumu zapojit. (Miovský, 2006, s. 135)

V říjnu jsem oslovila čtyři sociální pedagogy, kteří jsou zapojeni do projektu „Rozvoj rovného přístupu ve vzdělávání ve městě Ostrava“ s žádostí o spolupráci na výzkumu, který jsem popsala a vysvětlila. Pouze jeden sociální pedagog byl ochoten se mnou spolupracovat na výzkumu. V měsíci únoru a březnu jsem realizovala další dva rozhovory s jinými sociálními pedagogy, kteří mi poskytli rozhovor. Tyto respondenty oslovil na mou žádost sociální pedagog, který měl rozhovor již za sebou.

Rozhovory jsem realizovala v prosinci, únoru a březnu, kdy jsem si domluvila schůzku se sociálními pedagogy v Ostravě na půdě základní školy. Sociální pedagogové byli ochotni se se mnou sejít v dopoledních hodinách.

V následující tabulce uvádím základní informace o komunikačních partnerech:

Jméno	Pohlaví	Vzdělání	Úvazek	Doba praxe
Jana	žena	bakalářské studium sociální práce	plný úvazek	13 měsíců
Andrea	žena	bakalářské studium sociální práce	½ úvazek na dvou školách	15 měsíců
Bára	žena	bakalářské studium sociální práce	plný úvazek	16 měsíců

Tabulka č. 1

4.3 Technika zjišťování dat

Vybrala jsem si rozhovor jako výzkumnou techniku. Na začátku rozhovorů jsem požádala respondentky o nahrávání celého rozhovoru. Po souhlasu sociálního pedagoga jsem začala nahrávat na aplikaci diktafon. Zároveň jsem v této fázi respondentky ubezpečila, že rozhovor je anonymní a v textu diplomové práce nebude uvedeno jejich jméno.

Abychom se naladily na rozhovor, zajímala jsem se na začátku o to, jak dlouho působí na škole, ptala jsem se na předchozí zkušenosti a zaměstnání apod. Na závěr rozhovoru jsem se snažila odlehčit téma a vyzdvihnout dobře odvedenou práci sociálního pedagoga, školního poradenského pracoviště, potažmo celé školy. (Hendl, 2017, s. 170 - 171)

Pro získání důležitých dat jsem zvolila rozhovor pomocí návodu. Tento návod má zajistit, aby se nezapomnělo na témata, která jsou podstatná pro výzkum. Předem jsem si stanovila témata, která jsou významná vzhledem k cíli diplomové práce, jedná se o tato témata: práce s rodinou, dětmi, kolegy, role školního poradenského pracoviště. Rozhovor pomocí návodu mi tak zajistil určitou strukturu, ale i volnost v kladení otázek nebo ponechání volného vyprávění respondenta. (Hendl, 2017, s. 178 - 179)

4.4 Průběh sběru dat

Respondentky pochází z Ostravy, nebyl problém se domluvit na termínu a přijet za nimi do školy. Rozhovory probíhaly v konzultační místnosti, tak aby nás nikdo nerušil, a také v kanceláři sociálního pedagoga. Navíc jsme měly schůzku v dopoledních hodinách, kdy probíhá výuka. Ujistila jsem respondentky, že rozhovor je anonymní, k nahrávce ani k přepisu rozhovoru budu mít přístup pouze já, v diplomové práci budou jména respondentek anonymní.

Rozhovory byly dlouhé 1 hodinu a 20 minut, 45 minut a 40 minut. V úvodu rozhovoru jsem se zajímala a to, jak dlouho působí na základní škole, jaké mají zkušenosti s cílovou skupinou a jaká jsou jejich bývalá zaměstnání. Pro odlehčení tématu jsme v závěru rozhovoru mluvily o tom, jak je pro děti, rodiče i učitelé důležitý sociální pedagog a školské poradenské pracoviště.

4.5 Metoda analýzy kvalitativních dat

Abych mohla se zjištěnými daty dále pracovat, bylo potřeba je fixovat. Jak už jsem psala výše, tak jsem využila metodu audiozáznamu, konkrétně jsem použila aplikaci diktafon. Tato metoda má několik výhod. Záznam je autentický, zachycuje tón hlasu, pomlky apod. (Miovský, 2006, s. 197)

Po rozhovoru následovalo jeho přepsání do psané podoby. Po jeho skončení jsem si záznam znovu poslechla a kontrolovala jsem, zda jsem neudělala chybu v přepisu. Dále jsem transkript systematizovala, třídila a doplňovala jsem tam své poznámky. (Miovský, 2006, s. 196)

Pro analýzu získaných dat jsem použila metodu zakotvené teorie. S touto metodou se pracuje tak, že se začíná se zkoumanou oblastí a nechává se volný průběh pro to, co se v průběhu práce vynoří a považujeme to za významné. V zakotvené teorii můžeme využít tři typy kódování: otevřené kódování, axiální kódování a selektivní kódování (Miovský, 2006, s. 226 - 228)

Zvolila jsem si otevřené kódování. Jedná se o třídění pojmů a vytvoření kategorií, kde každá kategorie v sobě má několik pojmů, které spolu souvisejí. Z těchto kódů jsem vytvořila tyto kategorie: Začátky práce sociálního pedagoga, Práce s dětmi, Práce s rodinou, Práce s učiteli, Spolupráce s dalšími odborníky a Konkrétní případ.

5 ČINNOSTI SOCIÁLNÍHO PEDAGOGA NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

V této části práce jsem se zaměřila na analýzu rozhovorů se sociálními pedagogy. Vzhledem k cíli diplomové práce, který je Analyzovat obsah pracovní činnosti sociálního pedagoga na vybrané základní škole, jsem tak na základě přidělených kódů pojmenovala tyto kategorie: Začátky práce sociálního pedagoga, Práce s dětmi, Práce s rodinou, Práce s učiteli, Spolupráce s dalšími odborníky a Konkrétní případ.

Z rozhovorů vyplynulo, že pozice sociálního pedagoga funguje od září 2016 v rámci projektu Rozvoj rovného přístupu ve vzdělávání ve městě Ostrava. Na základní škole se vyskytuje školní poradenské pracoviště, které je součástí školy. Pod toto pracoviště spadá sociální pedagog a školní psycholog, na některých školách je součástí školního poradenského pracoviště ještě speciální pedagog a asistent pedagoga.

Vybrané základní školy disponují větším počtem odborných pracovníků (sociální pracovník, speciální pedagog, psycholog apod.). Tyto školy spadají pod oblast, kde se vyskytuje větší počet obyvatel romského původu. Děti romského etnika tak chodí do své tzv. spádové školy nebo si vybírají tu, co mají nejbližší domovu. Školy jsou tak pojmenovávány jako tzv. romské školy. Ve stejném obvodu najdeme sociálně vyloučené lokality a několik ubytoven.

Zajímavým zjištěním bylo, že sociální pedagogové nejsou vystudovaní sociální pedagogové, ale sociální pracovníci. Za sebou mají tedy letitou praxi v sociálních službách, ze které čerpají při práci sociálního pedagoga.

V přepisu rozhovoru jsou zaznamenána plná znění výpovědí respondentek. Nahrála jsem celé rozhovory na aplikaci diktafon, abych zajistila úplnou autenticitu rozhovorů. V této části práce není zaznamenán celý text výpovědi, ale pouze segmenty, které jsou relativní vzhledem k cíli práce. Pro zajištění anonymity, tak v celém textu budu užívat fiktivní jména respondentek: Jana, Andrea a Bára.

5.1 Začátky práce sociálního pedagoga

Vzhledem k tomu, že pozice sociálního pedagoga není v našem školství úplně běžná záležitost, tak jsem se zajímala, jak vypadala práce na začátku. Respondentky pracují na pozici sociálního pedagoga na škole od září 2016. V rozhovorech se objevovalo to, že sociální pedagogové měli na začátku svého působení značné potíže s přijetím jejich pozice. Následně se můžeme podívat, jaké volily respondentky strategie pro dostání do povědomí žákům, rodičům, učitelům a dalším kolegům.

Paní Bára:

„Na začátku to bylo těžké, nikdo nevěděl, co má ode mě čekat... i pro mě samotnou to byla cesta do neznáma. Vyvěsili jsme nějaké informace na web školy, na nástěnkách byly letáčky, s čím můžu dětem a rodičům pomoci... ale nejvíce důležité bylo, že jsem měla malou vsuvku na třídních schůzkách, kde mě mohli vidět osobně.“

Paní Báře nejvíce pomohl osobní kontakt, představila se a nabídla služby sociálního pedagoga. Takto se dostala do povědomí zejména rodinným příslušníkům dětí. Žáci ji mohli kontaktovat skrze letáček, který visí ve škole na nástěnkách.

V měsíci září probíhaly na škole paní Jany tyto aktivity:

„Magistrát to měl vymyšlené tak, že nejprve byly letáčky, na webových stránkách jsme dávali spoustu informací. Samozřejmě na začátku školního roku byly třídní schůzky, takže jsme se představovali rodičům. Úplně v prvním týdnu jsme my, jako tři kolegyně (pozn. sociální pedagog, školní psycholog a speciální pedagog, který v té době spadal pod školní poradenské pracoviště) jsme chodily do každé třídy a představovaly jsme se dětem hromadně. Takže jsme dětem řekly, jak se jmenujeme, co od nás můžou očekávat, kde nás najdou. Rodiče byly samozřejmě informováni ještě písemně a plus jsme samozřejmě musely ještě mít souhlasy, takže každý z těch rodičů musel podepsat souhlas, že vlastně budeme pracovat s dětmi. Psycholožka má ještě zvlášť další nadstandardní souhlas individuální práce s tím dítětem, takže všechno se to odvíjí od těch souhlasů.“

Dva sociální pedagogové zvolili jako hlavní strategii osobní kontakt na třídních schůzkách. Osobní kontakt je nezbytný pro navázání vztahu a důvěry. Tyto aktivity se osvědčily, neboť z rozhovorů vyplynulo, že zájem o spolupráci se stále zvyšuje. Sociální pedagožka Bára se zejména zajímalo o to, jak navázat kontakt s rodiči, děti osobně nekontaktovala. Můžeme se tedy jen domnívat, do jaké míry se jí podařilo navázat spolupráci s dětmi a motivovat je ke spolupráci.

Paní Jana se zmínila o souhlasu zákonných zástupců a o tom, že pracovníci školního poradenského pracoviště mohou pracovat s dítětem. Zajímala jsem se, zda tyto souhlasy podepsali všichni a paní Jana mi odpověděla:

„Ze začátku úplně všichni ne, ale nebylo jich moc, kteří ho nedali, ale nicméně, když jsme začali pracovat s tou třídou, tak potom to dítě, které se nemohlo účastnit nebylo do toho zapojené, tak třeba informovalo rodiče, tati, neboj se, tam byla fakt sranda, my jsme dělali to a to, spíše děcka dělali to a to, já bych tam chtěl, takže nakonec ty rodiče souhlasili a někdy se nám dokonce stalo, že sám rodič po půl roce potřeboval fakt skutečně pomoc a přišel za náma, já jsem říkala, prosím vás nezlobte se, ale nemáte souhlas, takže buď musíte dát souhlas, protože potřebujeme, abychom s tím dítětem pohovořili, musíme mít souhlas, jo jasně, není problém... takže někteří potřebovali asi čas...“

Paní Andrea v měsíci září realizovala tyto aktivity, aby se dostala do povědomí učitelů a rodičů:

„Vymyslela jsem formulář - podnět ke spolupráci, který leží ve sborovně a učitelé mi piší své požadavky a podněty. Na internetových stránkách školy mám vypsané konzultační hodiny pro rodiče.“

Sociální pedagožka Andrea zvolila zcela jinou strategii pro navázání spolupráce s učiteli. Jedná se o více systematické řešení - formou formuláře. Na jednu stranu to vede k větší administrativní zátěži, ale na druhou stranu je dána zakázka ze strany učitele. Je jasné, jaké má požadavky na sociálního pedagoga a tím ho žádá o spolupráci při řešení nějaké situace.

Zajímala jsem se, jak vypadá práce na začátku září, když přijdou nové děti do školy nebo když nějaké dítě přestoupí z jiné školy v průběhu roku. Sociální pedagožka Jana reagovala takhle:

„My jsme třeba v minulém roce byli u zápisu, takže chodíme na ty zápisy. Byli jsme tak kromě těch učitelek prvního stupně, konkrétně ten zápis s tím dítětem jako školní poradenské pracovitě, že jsme ještě bokem mluvili s těmi rodiči a dělali jsme si nějaké poznámky a už podle adres tady v Ostravě, jestli bydlí na ubytovně. Co můžete očekávat a oni se kolikrát už sami zeptají a vysledujete to. Po prvním týdnu v té třídě, když se tam jdete dívat. Děláme i náslechy ve třídách, chodíme se koukat do tříd, tak odsledujete si děti, u kterých vidíte, že tam problém nějaký je. Všímate si, co má na sobě, co má na svačinu, jak má zařizené pouzdro. Prostě celkově ten obraz okamžitě zjistíte, takže to už potom děláme, tak nějak citlivě, když jsou třídní schůzky, tak tady zůstáváme s těmi učiteli do večera a snažíme se prostě i ti učitelé, tak nějak taktněji řeknou, podívejte se, máme tady tohle a tohlenc... máme tedy kolegyni, zeptejte se.“

To, že paní Jana dopředu upozornila na to, že dítě může mít nějaký problém, protože bydlí v určité lokalitě, značí, že se může jednat o stereotypní chování. *„Stereotyp je psychický i sociální mechanismus, který reguluje vnímání a hodnocení určitých skupin jevů, ovlivňující názory, mínění, postoje i chování.“*. Stereotypy jsou cílené na různé cílové skupiny, a jak vyplývá z definice, tak ovlivňují naše chování. Sociální pedagog tak dopředu upozorňuje na potenciální problém a ovlivňuje ho to v jednání. (Sociologický ústav Akademie věd ČR, 1996, s. 1229 – 1230)

„My si vždycky s paní psycholožkou ten první týden, 14 dnů ty nově přichozí, tak si je tak nějak oťukáváme, sledujeme je jo, takže je to hodně pozorování na chodbách... a mnohé ty děti samozřejmě požádají o pomoc, to znamená prostřednictvím, že požádají třídního učitele, že chtějí hovořit s paní psycholožkou nebo se mnou.“

„V tom minulém školním roce, jsme si s kolegyní dali tu práci a u těch problémových rodin, kde nám vlastně učitele dali nějaký tip, kde opravdu to nefunguje ta komunikace, tak ty jsme si opravdu objeli, kontaktovali a informovali o práci školního poradenského pracoviště a nějakým způsobem jsme s nima navázali nějaký kontakt a musím teda říct, že asi z 90% se nám to daří, protože ti rodiče vidí, že se nemusí obávat té školy, že to není instituce, že bychom přišli a postrašili je OSPODem...“

Práce sociálního pedagoga začíná ještě před tím, než dítě či rodinu osloví. Sociální pedagog vyhledává děti, které mohou potřebovat jeho pomoc. Tyto děti vyhledává pozorováním při běžných aktivitách. Dalším stupněm je kontaktování rodin. Buď formou osobního setkání, nebo telefonického spojení.

Paní Andrea pracuje na dvou školách. Má tedy dva ½ úvazky. Zajímala jsem se o to, zda vnímá nějaký rozdíl na školách, který by souvisel s její prací:

„No já bych řekla, že to až takový rozdíl není... samozřejmě jsou tam jiné děti, učitelé, vedení... ale obě školy jsou ve vyloučených lokalitách, takže ty problémy, které řešíme, jsou víceméně stejné/obdobné...“

Předpokládala jsem, že nějaké rozdíly tam přeci jen budou, ale dle výpovědi respondentky je práce sociálního pedagoga obdobná a liší se velmi málo. Nicméně věřím, že mít úvazek na dvou školách je velmi náročné, především z hlediska toho, že sociální pedagog není přítomen ve škole vždy, když je to potřeba a může tak docházet k tomu, že se daná situace nemůže řešit ihned.

Shrnutí kategorie začátky práce sociálního pedagoga

Dle výpovědí respondentek, nebyly začátky práce na pozici sociálního pedagoga vůbec snadné. Bylo potřeba dát rodičům, žákům a učitelům povědomí o tom, co sociální pedagog dělá, jak se na něj obrátit, v jakých případech může pomoci apod.

Práce sociálního pedagoga také obnáší vysvětlování své pozice, určitou reklamu a to nejen u rodičů, ale také na půdě školy mezi spolupracovníky, u kterých docházelo k nepochopení významu této pracovní pozice a také občas k nedůvěře. Sociální pedagogové tak měli na začátku svého působení velmi obtížnou roli. Nyní, po více než jednoleté zkušenosti ve školách, vnímají povědomí ostatních o sociální práci na školách jako za zavedenou a přínosnou.

5.2 Práce s dětmi

Podstatnou částí práce sociálního pedagoga je samotná práce s dětmi. Jedná se o intervence, kdy sociální pedagog navštěvuje třídu, když je upozorněn třídním či jiným učitelem na problém žáka, žáků či celé třídy. Jak tyto intervence probíhají, vysvětlila paní Jana následovně:

„Ty intervence jsou tedy o tom, jsou tady opravdu děti s problémovým chováním a jsou to také vážné chování, znaky toho chování, že narušují úplně tu třídu, takže ten učitel samozřejmě v tom množství těch dětí, nemůže zvládnout celou třídu, takže někdy musíme to dítě vlastně odvést, tady třeba do konzultační místnosti, zklidňujeme ho a naopak někdy musíme to dítě vytáhnout ze třídy, protože už nějakým způsobem je tak agresivní, že by mohlo ty ostatní děti i toho učitele... je tam i slovní agrese. Je to individuální, ale bohužel to musíme s paní psychologkou řešit skoro dennodenně.“

Sociální pedagožka použila pojem „intervence“, což znamená „zásah“. Zásah do situace je nutný zejména kvůli tomu, že dítě je nezvladatelné, má problémy se sebou, se spolužáky, učitelem nebo se jeho problémy vůbec nemusí týkat školy, ale něco v něm probudilo chování, které učitel nemůže řešit sám, protože má ve třídě dalších 25 dětí. Chování jednoho dítěte výrazně ovlivňuje všechny ve třídě – chování dětí, proces učení, plány učitele na výuku.

Zajímala jsem se, jak se paní Jana dozvídá o tom, že je potřeba nějaké intervence:

„Z výuky jsou uvolněni jen, když se řeší vážné věci a to je po dohodě s tím učitelem. Vždycky to ten učitel musí vědět. My si pro dítě přijdem a zase ho přivedem, nemůže jít samotné, takže máme tady i nějaké bezpečnostní věci a kolikrát je to i opravdu po dohodě, sám učitel řekne, podívej, potřebuju pomoc, potřebuju, abyste si s ním promluvíly. Dá se to třeba ve výtvarce, snažíme se i ty předměty, z kterého předmětu ho můžeme tak nějak uvolnit, aby mu nechybělo to učení, takže jo, tohle není problém, to se dá vždycky domluvit.“

V případě, že je potřeba intervenovat mimo třídu, tak je škola vybavena speciální místností. Jedná se o místnost, která je bezpečná a nachází se tam sedací pohovka, dvě křesla, židle a stůl. Paní Jana vysvětlila, jak tyto intervence probíhají:

„Tak buď do této místnosti nebo do vedlejší místnosti, a nebo někdy zůstáváme ve třídě. To zas jako nechceme... ty děti ví, že když je intervence, ze začátku jsme řešili, co s nima, jako odvíjí se to od té dané situace, pokud je to dítě strašně rozčilené, má nějaký afekt a není schopný jako vůbec fungovat, tak ho musíme zklidnit, pak jsou děti, které to dělají účelově. Ruší celkově, jsou demotivované, je jim to jedno a oni ví, že když tam přijdu, tak dobře, tak se budeme učit individuálně, tak jdeme seš odkloněný, rušíš ostatní, paní učitelka mi řekne co a celou hodinu, co s ním sedím tady, se musí učit, kolikrát si to rozmyslí a pak jsou situace, kdy to vyhodnotíme, kdy to není až tak úplně hrozné a po dohodě s učitelem tam zůstávám v té třídě nebo psychologka, sednu si k tomu dítěti a prostě to tam nějak zklidňujem, takže odvíjí se to vždycky podle toho, že znáte ty děcka, už víte, co které dítě zkouší, každé dítě má zase jinou diagnózu, takže už víte, ze začátku ano, když jsme nevěděli, které dítě neznáte je, co mají v papírech jo, s čím mají problém, tak potom se to, někteří to ze začátku odzkouší, že jo, ale potom se to nějak vyvrátilo, že jo a už je znáte a máte přehled.“

Sociální pedagog také vyhodnocuje to, do jaké míry je potřeba dítě vytrhnout z jeho aktuálního prostředí nebo jej ponechat ve třídě a zůstat tam s ním. Paní Jana také zmínila v rozhovoru to, že některé děti se zkouší „ulít“ z výuky. Je také na ni vyhodnotit, zda dítě skutečně potřebuje pomoc sociálního pedagoga či jiného pracovníka školního poradenského pracoviště nebo chce pouze mít nějaké výhody a neučit se.

Sociální pedagožka zmínila termín zklidnění dítěte, a tak jsem se zajímalo, co to znamená a jak to probíhá:

„Někdy i mlčíme, někdy to dítě musíte nechat... jako jo on se vám vypoví, ono tady nadává na to, co se tam stalo za příkoří, co je za problém, takže necháte ho vymluvit, nasloucháte mu, protože v té škole, v té třídě samozřejmě nemá ten prostor, pokud chce o tom mluvit.“

Dítě, které potřebuje intervenovat a odvést z místnosti pro uklidnění je plné emocí. Paní Jana má dvě strategie, jak s dětmi v takových případech spolupracuje. Záleží na dítěti, jaké je a zda bude sdílné či nikoli. Jedna ze strategií je, že jsou spolu v jedné místnosti a mlčí. Ticho je pro daný okamžik nezbytné, dochází k třídění myšlenek a postupnému zklidnění. Druhá strategie je vypovídání. Dítě často nadává a chce to ze sebe dostat. Sociální pedagog má tedy jedinou úlohu a tou je naslouchání, zde může využít prvky aktivního naslouchání, být tam pro něj a projevit o něj zájem.

Sociální pedagog Andrea pracuje s dětmi následovně:

„S dětmi řeším především problematiku vztahy ve třídě, se spolužáky atp. Skupinově dělám... ve všech třídách preventivní programy a to tak, že v každé třídě musí být tento program minimálně jednou za pololetí, při potížích na žádost třídního častěji. Ve třídách dělám dotazníkové šetření na klima třídy.“

Klima třídy je atmosféra, která panuje ve třídě po delší dobu. Celkové klima třídy ovlivňují žáci, učitelé a jejich vztahy, komunikace a interakce. (Knotová, 2014, s. 46) Realizace preventivních programů je pro základní školy povinností. Školy se zaměřují na témata podporující zdravý životní styl. Cílem těchto programů

je komplexní změna. Škola se zaměřuje na rozvoj volnočasových aktivit, komunikačních dovedností, formování společensky akceptovatelných hodnot apod. (Procházka, 2012, s. 170)

Sociální pedagog Bára vnímá práci s dětmi jako stěžejní, vysvětlila mi, jak s nimi pracuje:

„Děti mají různé problémy, a to nejen ve škole, ale i doma... moje práce sice začíná ve škole, ale většinou zjistím, že to stejně musím přenést do jejich přirozeného prostředí a pracuji i s rodiči, takže by se dalo říct, že práce s dětmi a rodiči spolu souvisí...“

„Potýkáme se hodně s vysokou absencí dětí a to tak, že třeba přijdou dva dny do školy, jeden den nepřijdou, pak zase přijdou... rodiče napíší nevolnost apod... takhle se to prostě nasbírání a my pak řešíme vysokou absenci. Děti mají občas sklony k agresivitě, šikaně... nedávno jsem řešila i osobní problémy slečny, která byla nešťastná, byla zamilovaná do spolužáka, bylo to spíše povídání, vyslechla jsem ji, nebylo to ani o tom, že chtěla nějakou radu, ale chtěla mít někoho u sebe a říct to někomu.“

Sociální pedagog Bára upozornila na to, že práce s dětmi obnáší i práci s rodiči, nejde je z toho vyčlenit. Dochází tak k propojení dvou dimenzí: domácího prostředí a školy. Dva významní činitelé, které formují děti. Paní Bára má také zkušenosti s vedením rozhovoru o pocitech žáků. Nastínila situaci, kdy žákyně byla zamilovaná do spolužáka a mohla se někomu svěřit. Dětem může v životě chybět dospělý člověk, ale i kamarád/kamarádka, kterému by se mohly svěřit se svým trápením. Tuto roli může zastávat i sociální pedagog.

Paní Jana také zmínila cílovou skupinu dětí, se kterými jsou největší problémy. Jedná se o děti z pěstounských rodin, které žijí v příbuzenské péči, nejčastěji jsou to babičky a dědečkové, kteří obstarávají výchovu a péči:

„Co se týká těch pěstounů... máme tady hodně dětí, které v poslední době jsou teda v pěstounské péči svých prarodičů, a za sebe musím říct, že s tím nemám vůbec dobrou zkušenost. Ti prarodiče mají svoje vnučata samozřejmě hodně rádi, ale bojujeme tam s výchovnými problémy, s vážnými výchovnými problémy, kde ti prarodiče nezvládají prostě... je to strašně moc, vlastně od té doby, co se tam změnil ten zákon. Tím, že tam pěstounská péče byla v úplně jiném režimu, takže hodně to řešíme a musím teda říct, v tom máme teda vážné problémy s některými dětmi, tak jsou všichni v pěstounské péči svých prarodičů a nefunguje to tak, jak by mělo fungovat, ty děti prostě.“

V roce 2013 došlo k novelizaci Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí. Došlo k úpravě práv a povinností na straně pěstounů. Stát začal více podporovat pěstounskou péči. Zároveň se pěstounská péče netýká pouze osob cizích, ale také příbuzných. Na druhou stranu nyní mají pěstouni možnost být doprovázení doprovázejícími organizacemi, účastnit se školení, využívat služby odborné pomoci jako jsou psychologové, terapeuti, právníci či speciální pedagogové. (Pazlerová, 2016, s. 9 – 16)

„... já nemůžu říct, že to tak funguje plošně, ale u nás konkrétně na škole to momentálně řešíme tímto způsobem. Já co si vybavím děti, které řešíme, tak opravdu z těch 10 dětí, které mají nějaký problém v rodině, tak zhruba... teď jestli si vybavím 6, 7 dětí jsou opravdu v pěstounské péči a všichni, co jsou v té pěstounské péči svých prarodičů nerespektují normy, pravidla. Mají problémy jak doma, tak ve škole, narážejí na to, že po nich chce někdo nějakou povinnost, na to vůbec nejsou zvyklí, ale když mluvíme s těmi prarodiči, tak zjišťujeme, že oni samotní doma, když popisují, jak to tam funguje, tak zjišťujeme, že ani doma to nefunguje, akorát ten prarodič to vidí úplně jinýma očima a zároveň mají takové ty výčitky svědomí, protože přece to dítě nemůžou dát nikam do ústavní výchovy, protože oni jsou prarodiče, ale nezvládají to, nestačí na to kolikrát fyzicky, opravdu i po psychické stránce. Materiálně ty děti nestrádají, to chraň Bůh, to si myslím, že se opravdu snaží, ale co se týká té výchovy, tak tam je to úplně opravdu velký problém.“

Paní Jana zmínila zejména problém s nastavením hranic, norem a pravidel. Prarodiče mají problém s tzv. dvojí rolí. Na jedné straně jsou stále prarodiče, ale na druhou stranu jsou i v roli těch rodičů. Je více než jasné, že to dělá pěstounům obtíže při výchově vlastních vnoučat.

Jedním z hlavních problémů, které školské poradenské pracoviště řeší je šikana. Sociální pedagog si je vědom, že šikana je na každé škole a je pouze na postavení školy, jak k tomuto jevu bude přistupovat a řešit jej:

„Někdo mě šikanuje, takže vyslechnete si oběť, potencionální oběť, potom tam máte další postup, samozřejmě když s tím dítětem mluvíte, zjistíte si, kdo tu událost viděl, takže jsou tam svědci, takže si postupně, samozřejmě nenápadně, nějak promlouváte i s těmi svědky a ze všeho se teda dělají zápisy, až na základě těch svědků, kteří byli u té události, až tedy naposledy mluvíme s agresorem, kde víme, že by už k něčemu mělo dojít, takže jsou tam stanovené nějaké postupy.“

Podle Pazlarové šikana je: *„slovní či fyzické napadání osoby, která je vůči agresorovi slabší nebo je na něm závislá.“*. Šikana má několik forem, může se jednat o ponižování, zesměšňování, vynucování peněz apod. (Pazlarová, 2013, s. 364) Agresory bývají nejčastěji žáci vyšší ročníků, šikana probíhá buď ve dvojicích, nebo ve skupině, kdy dochází k oslabení oběti. (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 297)

Paní Jana zmínila, že škola má nějaké postupy v případě, že se objeví šikana. Tyto postupy jsou také projednávány na Magistrátě, kde se sociální pedagogové, kteří jsou zapojeni do projektu Rovného přístupu ve vzdělávání ve městě Ostrava, setkávají a diskutují nad tématem šikany a dalších fenoménů dnešních problémů.

Shrnutí kategorie práce s dětmi

Nezbytná práce sociálního pedagoga je práce s dětmi. Může se jednat jak o individuální práci, tak i skupinovou. Individuální práce s dítětem obnáší také souhlas zákonných zástupců či jiných osob odpovědných za výchovu. Sociální pedagog má možnost využít individuální přístup k dětem a dát jim prostor pro řešení problémů. Pokud to vyžaduje situace, tak konzultace probíhají za účasti dalších odborníků, např.

psychologa. Sociální pedagog pracuje i se skupinou. Skupinová práce s dětmi probíhá formou přednášek či skupinových aktivit za účelem dosažení nějakých zážitků či osvojení dovedností.

Cílová skupina, se kterou sociální pedagogové pracují, jsou děti ze sociálně vyloučených lokalit, z materiálně slabých rodin, romskému původu, s poruchami chování a s pěstounskými dětmi. Škála této cílové skupiny je široká, to vyžaduje určité znalosti v sociální a psychologické oblasti, dovednosti a schopnosti na straně sociálního pedagoga.

5.3 Práce s rodinou

Práce s rodinou je pro školu velmi důležitá. Nejde dítě odstříhnout od jeho přirozeného prostředí a vnímat dítě pouze jako součást školy. Děti jsou neustále ovlivňovány svou rodinou, domácím prostředím, školou a jinými činiteli. Sociální pedagog vnímá práci s rodinou jako podstatnou část své práce. Jsou nezbytné schůzky ve škole, šetření v rodinách či besedy pořádané školním poradenským pracovištěm.

Komunikace s rodiči je zejména zapotřebí v případě, že dochází k vysoké absenci dítěte nebo má dítě neomluvené hodiny. Paní Jana mluvila o tom, jak tyto problémy řeší a jak v těchto případech postupují:

„Ne, my to máme ve školním řádě tak, že rodič/zákonný zástupce má možnost třikrát po sobě 3 dny omluvit, takže má tři možnosti v pololetí. Jenže opravdu jsou tady i děti, kdy v tom týdnu nepřijdou v pondělky a pátky, vesměs se to týká hodně té romské komunity a už vyčerpali ty tři omluvenky, tak od té určité chvíle jsou upozorněni na to, že musí mít od lékaře. Oni vám řekli, že byl u lékaře, dobře, když vám lékař nedal razítko, tak my zavoláme lékaři, to není problém... my zjistíme, že tam byl naposledy před půl rokem. Řeší se to opravdu v těch případech, kdy víte, že se pořád vymlouvají, že mají pohřby, vši, časté omluvenky: špatně, nevolnost a v tom měsíci zjistíte, že je ve škole týden, zbytek nechodí, takže jsou to takové časté absence. Oni už to tak někteří mají zažité. Takže bohužel některé, ty děti jsou v péči kurátorů, pod dohledem a nám vždycky OSPOD ohlásí, podívejte se, nahlaste nám vždycky jakoukoliv neomluvenou absenci...“

Škola má ve školním řádu informace o tom, že zákonný zástupce dítěte může dítě omluvit po sobě tři dny a to se může stát max. 3x za pololetí. V ostatních případech je nutná omluvenka od lékaře. S vysokou absencí souvisí i další práce sociálního pedagoga a tím je oznámení příslušným úřadům.

„Neomluvená absence se hlásí, nad 20 hodin... hlásíte to vlastně na městský úřad jak na OSPOD, tak na přestupkové oddělení, vždycky na obecním úřadě a oni už vlastně potom zahajují s tím rodičem, provedou tam šetření, prvotně to tak je, spíš s nima pohovoří, i v přítomnosti toho dítěte, aby došlo k nějaké nápravě.“

„Bohužel jsou i rodiče, kteří se ke všemu staví hrozně negativně, ať už mají jakékoli zkušenosti. Nepříjemné jsou takové situace, kdy opravdu, byť se snažíme s tím rodičem domluvit, ale už vidíte, že je ohrožen opravdu zdravý vývoj toho dítěte, tak holt musíte splnit svou oznamovací povinnost, takže to jim vždycky řekneme. Nezlobte se, dítě neposíláte do školy, máme takový a takový školní řád, musíme to pořešit, už jsme to s váma několikrát konzultovali tu situaci a nedošlo k nápravě, musíme 20 hodin a výš hlásit už na OSPOD, čeká vás to to to, je to přestupkové řízení, když to je nad 100 hodin neomluvených už je to státní zastupitelství, dělejte s tím něco...“

V případě, že má dítě neomluvené hodiny, tak má škola povinnost to hlásit příslušným institucím. Ty pak zahajují šetření a další nezbytné kroky, které by měly vést k nápravě. Z rozhovoru vyplynulo, že se jedná o velmi nepopulární práci, neboť sociální pedagog má podezření na zanedbanou výchovu a rodina bude v systému péče o ohrožené děti.

V průběhu rozhovoru jsme se dostaly k tématu šetření v rodinách. Jedná se o naplánované návštěvy v přirozeném prostředí dítěte a to zejména v případě vysoké absence dítěte, když rodiče nekomunikují s třídním učitelem apod.:

„Takže já se školní asistentkou navštěvujeme ty rodiny, spolupracujeme s nima, snažíme se jim nabídnou pomoc, podporu, ale zároveň si ty informace ověřujeme a už se nám párkrát stalo, že jsme museli rodičům říct, podívejte se ta situace je natolik závažná, že ta oznamovací povinnost je na naší straně a musíme to řešit... jo ale snažíme se samozřejmě vždycky s tím zákonným zástupcem domluvit nebo to mít nějak podložené.“

Sociální pedagog stojí před určitým dilematem, zda rodinu ohlásit OSPOD nebo je situace ještě v normě a dá se to řešit jiným způsobem. Na druhou stranu musí jednat v nejlepším zájmu dítěte a chránit ho. Na konzultacích je nezbytné být otevřený a informovat rodiče o tom, že je situace vážná a jaké jsou další kroky, pokud nedojde k nápravě.

Zajímala jsem se o průběh zmíněných šetření v rodinách a v jakém časovém horizontu tyto rodiny navštěvují:

„Spíše dopoledne, takhle já už vím, kdo z těch rodin pracuje/nepracuje, takže kde vím, že ten rodič pracuje, tak samozřejmě nejprve kontakt telefonický, domluvit se s ním, ale jinak chodíme v dopoledních hodinách a máte teda 100% úspěšnost, že jsou doma. Fakt se to spíše týká těch rodičů, kde nikdo nepracuje.“

Paní Jana má přehled o celkové rodinné situaci, a tak ví, které rodiny může navštívit dopoledne a které zase odpoledne. V případě, že alespoň jeden z rodičů je v domácnosti, tak je navštěvují v dopoledních hodinách. Rodiče, kteří chodí do zaměstnání, navštěvují v odpoledních hodinách a předchází tomu telefonický kontakt.

Paní Andrea navštěvuje taktéž rodiny v jejich přirozeném prostředí a má s tím tyhle zkušenosti:

„Chodím na návštěvy do rodin nebo pozívám rodiče do školy... v případech, kdy je malá pravděpodobnost, že se rodiče dostaví, tak chodím do rodin. Pro delší jednání považuji za přínosnější jednání ve škole. Ne všichni rodiče pozvou sociálního pedagoga přímo do bytu a jednání na domovní chodbě většinou nesplňuje svůj účel.“

Sociální pedagog se ve své praxi rozhoduje, kdy je vhodné si pozvat rodiče do školy a kdy je navštívit u nich doma. Paní Andrea považuje za lepší a výhodnější to, pokud schůzka bude delší a náročnější, spolupracovat s rodinou uvnitř školy. Na druhou stranu, ne všichni rodiče jsou nastaveni pro spolupráci ve škole, takže sociální pedagog chodí do jejich přirozeného prostředí.

U paní Bány tomu nebylo jinak, taktéž navštěvuje rodiny v jejich domácnosti:

„Docházíme do rodin, snažím se nechodit sama, alespoň u té první návštěvy. Člověk neví, na koho tam narazí, chodíme i do sociálně vyloučených lokalit, kde může docházet i k odmítnutí, nepochopení a agresi... no, většinou jde o nepochopení a poté se vše vysvětlí, že jsme jim přišli pomoci... do takových rodin přicházíme tehdy, když se školou nekomunikují, buď přímo se mnou, nebo dostanu echo od třídního učitele, že tam je nulová spolupráce a ať zjistím, co se děje.“

Sociální pedagog Bára má zkušenosti s konzultace přímo v rodinách, stejně tomu tak bylo i u dalších sociálních pedagogů. K těmto konzultacím se sociální pedagog uchýlí zejména v případě, že rodiče nekomunikují se školou a je potřeba zjistit, co se v rodině děje a navázat je ke spolupráci. Motivace rodin a žáků ke spolupráci se sociálním pedagogem je významná, často se to objevovalo napříč rozhovory. Není snadné rodinu zmobilizovat k řešení situace. Sociální pedagogové se často uchylují k osobnímu setkání, navázání vztahu a navození pocitu důvěry.

Ptala jsem se sociálního pedagoga Jany, zda je rodiče i kontaktují, když mají nějaký problém a jak to probíhá:

„Vesměs ti rodiče to ví sami, kontaktují, napiši email psychologce, prosím vás, zdá se mi, že se něco děje, mrkněte se do té třídy, takže je to už i takové, že si ti rodiče všímají, že se s tím jeho dítětem něco děje a chtějí vědět, co a ať to ověříme. Rozhodně nic nepodceňovat, v současné době je to bych řekla tak závažné, že nikdy nevíte, co se může stát a raději to prověřit a zjistit...“

Rodiny můžeme rozdělit na motivované a nemotivované k řešení jejich situace. Je velmi důležité, že rodiče sami kontaktují sociálního pedagoga a požádají ho o pomoc, když mají problém či se jim nezdá s dítětem vše v pořádku. Jedná se o rodiče, kteří jsou motivovaní, chtějí s dítětem a školou pracovat.

Ptala jsem se paní Jany, jak rodiče motivovali ke spolupráci se školou a celkově se školním poradenským pracovištěm a dostala se mi taková odpověď:

„Probíhali tady pro rodiče v rámci toho projektu besedy, to znamená, že jsme tady dělali nějaké šetření mezi rodiči, co by si představovali, že by potřebovali probrat s odborníkem na půdě školy. V minulém školním roce kolegyně speciální pedagožka připravovala pro rodiče besedu na téma specifické poruchy učení a bylo to úplně jinou formou. Ti rodiče to měli zadarmo, přišli rodiče těchto dětí, které tady chodí do školy a speciální pedagožka jim vlastně úplně jednoduše, ale zároveň si to mohli vyzkoušet na vlastní kůži, co dítě prožívá, když má takovou a takovou poruchu. Takže pro ně to mělo úplně jiný rozměr, protože pochopili, že kolikrát často křičí úplně zbytečně na dítě, nebo nedokážou pochopit, proč to dítě není schopné přečíst nebo napsat.“

Školní poradenské pracoviště pořádá besedy pro rodiče dětí, které navštěvují tyto základní školy. Nejdříve probíhalo zjištění, co by se rodiče přáli dozvědět. Na základě tohoto zjištění mohli pracovníci vytvořit speciální besedu, o kterou rodiče projeví zájem.

Shrnutí kategorie práce s rodinou

Dítě je součástí systému, není vyňato z jednoho prostředí a zasazeno zase do jiného, a proto je potřeba pracovat s celkem, tedy v rámci školy i s rodinou. Sociální pedagogové nabízí rodinám individuální konzultace v rámci svých konzultačních hodin. V případě vážných situací dochází i do rodin.

Škola má přehled, v jakém prostředí dítě vyrůstá a jaké jsou doma podmínky pro plnění školních povinností. Navazují kontakt s rodinou a nabízí jim pomoc v případě, že ji chtějí nebo o ni přímo požádají. Práce s rodinou vyžaduje určité dovednosti a přehled dalších služeb, které město a organizace nabízejí.

5.4 Práce s učiteli

Nedílnou součástí práce sociálního pedagoga je spolupráce s učiteli. Pedagogové nejsou v českých školách zvyklí na práci sociálních pracovníků i sociálních pedagogů, a tak si své místo sociální pedagog musí vybudovat. Ze začátku to byla náročná práce, trvalo několik měsíců, než učitelé zjistili, že jim chce vlastně pomoci a nyní jsou rádi, že ji tam mají.

Jak právě učitelé vnímali minulý školní rok, když vznikaly nové pozice ve školním poradenském pracovišti a součástí tohoto působiště je i sociální pedagog, paní Jana odpověděla následovně:

„Uznávám, že ze začátku první tři, čtyři měsíce byly docela krušné. Učitelé se k tomu stavěli absolutně negativně, chápu jejich obavy, možná strachy z toho, že je někdo přišel kontrolovat a nevím, co všechno, jaké měli představy. Nicméně zjistili, že a to doufám, teda alespoň z toho, co máme teď zpětnou vazbu, že tomu tak není, že se nemají čeho obávat, že jsme tu právě naopak od toho, abychom jim pomohli.“

Sociální pedagog vnímal, že to bylo ze začátku těžké. Učitelé byli negativní. Jednalo se o velkou změnu na půdě školy a nevěděli, co mohou očekávat. Po pár měsících zjistili, že nemusí mít obavy a že je tam od toho, aby jim pomohla a podpořila je v jejich náročné práci.

„Mnohdy jsme tady museli bojovat s tím, vysvětlit tomu učiteli, že tady není od toho učení, že opravdu škola je výchovně vzdělávací instituce, to znamená, že se té výchovy úplně nezbaví, byť je to ta hlavní role samozřejmě v rodině, ale když víte, odkud ty děti pocházejí, takže v souvislosti s tím, každý rok, když nastupují prvňáčci si otypováváme děti, u kterých víme, že ta rodina je sociálně slabá, natolik sociálně slabá, že jim opravdu chybí ještě v měsíci listopadu školní pomůcky apod., takže i tohle jsem třeba řešila, bohužel.“

Učitel je kvalifikovaný pedagogický pracovník, který vykonává učitelské povolání. Učitel je zodpovědný za edukační prostředí, klima třídy, plánuje a organizuje činnosti žáků a hodnotí celý proces učení a výsledky žáků. (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 326) Škola je společenská instituce, která je pověřena vzděláváním a výchovou dětí a mládeže. (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 297)

Paní Andrea spolupracuje s učiteli následovně:

„Učitelé mě informují při podezření na velkou absenci, kryté záškoláctví atp. V těchto případech jdu buď do rodiny zjistit situaci a upozornit rodiče na případné důsledky záškoláctví a dohodnout pravidla. Taky dělám mediátora při schůzkách s rodiči...“

v případě hrozícího konfliktu. Společně s učiteli jsem při jednání s pracovníky OSPOD, probíráme problémové situace s žáky a hledáme vhodná řešení (chybějící pomůcky, nespokojení rodičů se školou atp.).“

O záškoláctví se mluví v případě, když dítě záměrně, aniž by mělo důvod a bez vědomí rodičů není ve škole a zároveň se vyskytuje mimo domov. Záškoláctví může být impulzivní nebo plánované. Žák neplánuje nepřijít na vyučování, napadne ho to těsně před školou či hodinou. Opak je plánované záškoláctví. Jedná se o promyšlený čin související se snahou vyhnout se písemce, testu, stresové situaci či konkrétnímu učiteli. Pojí se s tím i promyšlená omluvenka, např. od lékaře. (Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 165)

Paní Bára spolupracuje s učiteli při problémech ve třídě, kdy ji sám učitel kontaktuje, že potřebuje poradit či pomoci:

„Za tu dobu, co jsem na škole, tak jsme si zvykli na to, že se na mě učitelé můžou obrátit... probíhá to tak, že učitel má třeba fakt rozbitou třídu, kdy tam dochází k neustálému křiku, nevhodnému chování, holky se pochichotávají, kluci se žduchají apod... no, tak učitel po nějaké době si neví rady, tak mě zavolá, ať přijdu na konzultaci. Domluvíme se na termínu, jdu do třídy a sedím vzadu a pozoruju, jaká je atmosféra ve třídě... potom dávám učiteli zpětnou vazbu na jeho výuku, co udělal dobře, co se mi líbilo a zabralo to na děti, co by ještě mohl udělat a tak se o tom bavíme. Jsou to zase nové pohledy na věc a někdy to třeba zabere... nebo udělám nějakou přednášku o pravidlech ve třídě apod.“

Sociální pedagog má zkušenosti s tím, že navštěvuje hodiny učitelů, kteří mají nějaký problém ve třídě, zejména s kázní dětí. Dochází k náslehu hodin, poté probíhá zpětná vazba k učiteli a někdy to vyústí až do bodu, kdy je potřeba také pracovat s dětmi formou přednášek a podobných aktivit.

Práce s rodinou a práce s učiteli se prolíná. V případě, že sociální pedagog jde na šetření do rodiny, tak informuje učitele o tom, jak to probíhalo apod. Je důležité, aby si taky udělal „obrázek“ o tom, jak rodina žije, v jakém prostředí dítě vyrůstá a jaké tam jsou podmínky pro další rozvoj dítěte. Paní Jana o tom mluvila následovně:

„V té lokalitě jsou velké problémy, na druhou stranu, když tam přijedeme, nestalo se nám, že by nás někdo odmítl, že by nás někdo vyhnal, to v žádném případě, ale uděláte si představu a dáváte zpětnou vazbu učiteli... podívej se, to dítě nemůže mít domácí úkol, protože nemá doma stůl ani židle, takže snažíme se to na druhou stranu obrátit, to dítě za to nemůže, potřebujeme to nějak pořešit, takže my se snažíme tlačit na ty rodiče, buďto jestli nejsou v péči OSPODu, tak obraťte se na pracovníky OSPODu, řekněte, že máte takový a takový problém, nebo obraťte se na tuto organizaci, ověřovala jsem to tam, telefonovala jsem tam, ještě by tam nějaký zdarma nábytek měli mít, ale vy musíte zabezpečit tomu dítěti, aby mělo, kde psát domácí úkoly, takže snažíme se nějak přenést zodpovědnost na toho rodiče a zprostředkujeme mu tu pomoc a na druhou stranu dáváme zpětnou vazbu učiteli podívej se, musíš mu dát ještě čas, to dítě není schopné to zvládnout, ono nemá k tomu ty podmínky.“

Vše je pouze o nabídce a zaleží na rodičích, jak k tomu budou přistupovat. Také je na učiteli, jak se k těmto informacím „postaví“. Pro někoho může být nepředstavitelné, že dítě nemá stůl, pomůcky do školy apod. Škola je výchovně – vzdělávací instituce, a tak by k tomu měl přistupovat i učitel. Zejména na škole, kde jsou děti s výrazným problémovým chováním, se sociálními problémy a děti jiného etnika. Na druhou stranu učitelé nejsou zvyklí ohlížet se na výchovu a sociální oblast, protože za celé své studium na vysoké škole se tohoto tématu dotkli pouze okrajově. Je tedy pouze na daném jedinci, jak se s touto situací popasuje.

Jak se k těmto informacím staví učitelé reálně, nám paní Jana odpověděla:

„Je to hodně individuální. Časem určitě jo, oni ze začátku... takhle učitel se k tomu staví, já jsem přece od toho, abych učila, já to nechci slyšet, mě to nezajímá... říkám no, do určité míry máš pravdu, ale zajímat tě to musí, protože ty bereš to dítě vcelku, ono není vyňato odněkud a tady je v té škole a ty po něm chceš to to to to, ono není schopné to splnit. Nemůžeš chtít po něm nároky, je to nereálné, aby to dítě to splnilo, protože ono to nemůže splnit, jako nemá k tomu absolutně připravené podmínky... ano, ale to je přece problém těch rodičů, ti rodiče přece mají na pivo, na to... ano, máš pravdu, má na pivo, na to a na to.. mají jiné priority, ale pořád máš tady to dítě a s tím dítětem musíme nějak pracovat a budete tady chodit od 1. do 9. třídy... takže je to hodně

těžké, někdy to nevyjde, ale zase bych řekla, že třeba ty učitelky prvního stupně už si tak na to zvykly, že už prostě zjistily, že takovým tím střetem úplně střetu s tou rodinou nemá smysl, nevejde z toho nic. My potřebujeme aspoň nějaký kompromis. Snížit trošku svoje očekávání, nemít takové bohužel nároky, musíte někdy slevit z toho, holt nebude mít vybavené celé pouzdro, ale bude mít dvě tužky, dobře fajn... ale zase myslím si, že teď ti učitelé pochopili... oni vůbec neměli představu jak nemá stůl a židle, to je na to, aby byl v ústavce, já na to, že to není na to, aby byl v ústavce, tam ta rodina se o něj třeba stará, oni ho mají rádi...“

Sociální pedagog navrhoval snížit nároky na některé děti, protože nemají doma podmínky na to, aby se mohly vzdělávat jako ostatní děti. Teď je otázka, kde je hranice tohoto ústupku. Může dojít ke zvyku rodiny či dítěte a tím pádem o zneužití těchto „úlev“. Na druhou stranu je to velkorysá nabídka ze strany školy, ale nemělo by k tomu docházet bez podmínek, např. dítě doma nemá stůl, ale dítě si může udělat úkoly např. ve škole, po vyučování do té doby, než si rodiče zažádají v organizacích o stůl apod.

Další významná práce s učitelem tkví v metodické podpoře a práci s celou třídou ze strany sociálního pedagoga:

„Děláme tady práci se skupinou, v rámci toho, že připravujeme někdy učitelé, jak si můžou nachystat třídnickou hodinu, ale zároveň i my samotní jako samotní dvě pracujeme s tou třídou a vždycky za podpory učitele, nechceme ho nějak vyčleňovat, nechceme za něj dělat práci, ale on přijde kolikrát sám s nějakou zakázkou, že vidí, že v té třídě se něco děje, takže na základě toho napasujeme nějaký program, takže je to práce se třídou klasicky, že je to zaměřeno na určitou věc, kde si myslím, že to nějak vážně, takže někdy je to tematika komunikace, někdy s dětmi prostě děláme různé prožitkové vlastně situace, já bych to všechno zahrnula pod takovou prevenci toho, aby prostě tady nebyli nějaké takové nežádoucí chování, byť ho nemůžeme úplně zrušit.“

Paní Jana to popsala jako prevenci nežádoucího chování. Spadá tam práce s celou třídou, to znamená, že i s třídním učitelem. Učitel může zpozorovat nějaký problém a nechce jej řešit sám, tudíž požádá o spolupráci pracovníka školního poradenského pracoviště. Pracovníci mapují problémy ve třídě a na základě toho si připraví téma, na které se zaměří. Nebo pomohou třídnímu učiteli v tom, aby to zvládnul sám. Pomůžou třídnímu učiteli připravit si třídnickou hodinu.

Shrnutí kategorie Práce s učiteli

Spolupráce s kolegy nebyla pro sociální pedagogy ze začátku vůbec snadná. Jednalo se o novou pozici na půdě základní školy. Stěžejní bylo seznámit učitelé a další odborníky s pozicí sociálního pedagoga a vysvětlit jim podstatu práce s dětmi a rodinou. Zpočátku to byla práce obtížná, neboť učitelé měli více práce a zabývali se rodinou, na tento způsob práce nebyli zvyklí.

Učitelé měli obavy z příchodu a způsobu práce sociálního pedagoga. Jednalo se o změnu a nevěděli, co mohou očekávat. V rámci pomáhajících profesí je nezbytná multidisciplinární spolupráce k tomu, aby docházelo k efektivní pomoci a podpoře. Rodina a dítě je tak obklopena odborníky, kteří jsou jednotní, a může to mít pozitivní vliv na řešení problému.

5.5 Spolupráce s odborníky

Rodina, která má nějaké obtíže či problémy spolupracuje s nějakými institucemi, jako je orgán sociálně – právní ochrana dětí, kurátor pro mládež, doprovázející organizace, charita apod. Sociální pedagog nechce zbytečně o rodinu přehnaně pečovat, když mu už pomáhá několik institucí. Rodina se tak může cítit zcela nekompetentně a neposilují se tak její silné a slabé stránky a dochází k zneschopňování rodiny. Což je opakem dnešního smýšlení sociální práce. Koncept uschopnění nám představil Thomson. Jedná se o získání a posílení klientových znalostí a dovedností, aby mu pomohly v budoucnu s rozhodnutími, zvládáním problémů či těžkých situací. (Navrátil, 2013, s. 94)

Zeptala jsem se paní Jany, jak tedy spolupracuje s rodinou, když už je v kontaktu s nějakou sociální službou či jinými poskytovateli pomoci a dozvěděla jsem se následující:

„Často ty rodiny, které tady mají, nebo jsou vnímány jako problémové, tak už jsou nějakým způsobem pokryty ze strany sociálních služeb, takže já kolikrát, když už dostanu nějakou informaci od té rodiny, že už tam dochází někdo z neziskovky nebo tam dochází sociální asistentka, která dohlíží a podporuje tu rodinu v rámci té sociální služby, tak se souhlasem té rodiny ji nakontaktovávám, abych ji já nefušovala do jejich práce, a snažíme se to nějak koordinovat. Takže nějak spolupracujeme, takže tady máme pár rodin, kdy se sociální asistentkou si opravdu vyměňujeme nějaké informace, co se týká toho, když potřebuju od ní nějakou pomoc, ve smyslu, jestli tam jde do té rodiny, jestli by mohla něco vyřídit nebo ověřit něco, tak se snažíme tímto způsobem vlastně spolupracovat. Myslím si, že to je úplně to “gró“ té práce, protože cítíte, že ty rodiny už jsou, jak bych to řekla z toho znechucené, kolik lidí se kolem nich o ně jako by stará, opečovává je.“

Sociální pedagog vnímá spolupráci s dalšími odborníky jako velmi důležitou, neboť rodinám pomáhá často několik lidí, mají navázanou nějakou síť pomoci a rodiny se nemusí cítit úplně komfortně. Zároveň paní Jana kontaktuje tyto služby a navazují spolu spolupráci. Vyměňují si informace, které jsou stěžejní pro práci s rodinou a zároveň nedělají zbytečně 2x stejnou práci.

„Komunikuji s kurátorkami, s různými pracovníky ze středisek výchovné péče, do toho předminulého školního roku to tady moc nefungovalo, stěžovali se obě strany jak škola, tak instituce, že tady není dobrá komunikace, že to tady prostě vážne. Pravda je, že jsem musela tady pedagogům hodně vysvětlovat, že ty instituce mají nějakou povinnost, co se týká předávání informací, že nemůžou sdělovat všechno, takže dohodnuté jsme tady takovým způsobem, že momentálně jsme iniciovali schůzky, že jsme zajeli do střediska výchovné péče, protože tam dochází hodně dětí a s OSPODem se pravidelně setkáváme, s kurátorkama, řešíme děti, konkrétní děti, takže oni mají nějaký konkrétní dotaz, kromě toho, že posílají dotaz ve formě písemných dotazů na školu...“

„Taky spolupracujeme hodně s pedagogicko-psychologickou poradnou. Jsou k nám hodně vstřícní v tom, že když je poprosíme, tak přijdou tady, takže s nima konzultuje některé věci, zrovna tento týden tady byly. Se speciálně-pedagogickým centrem taky spolupracujeme a s dalšími institucemi, dochází tady policisté.“

Paní Jana vyjmenovala několik orgánů a institucí, se kterými úzce spolupracuje. Nejedná se o spolupráci telefonickou, ale i osobní. Sociální pedagog si dojednává schůzku ve škole nebo přímo v institucích. Na začátku práce si tam dojednali podmínky spolupráce.

Paní Bára taktéž vnímá spolupráci s ostatními institucemi a odborníky jako důležitou a také spolupracuje s již řečenými odborníky. Navíc sociální pedagog uvedl, že spolupracuje:

„Často se stává, že rodiny spolupracují a řeší určité problémy v nějaké organizaci či instituci... abychom zabránili tomu, že rodina bude jednu věc řešit vícekrát a ještě s někým jiným, tak si vyžádám souhlas rodičů, že mohou kontaktovat danou organizaci a navázat s nimi spolupráci. Máme velmi dobrou zkušenost se sociálními asistenty, jedná se o sdružení, které spolupracuje s některými našimi rodinami, např. zajišťují finanční pomoc rodinám, materiální věci nebo se snaží o to, aby rodina nabyla určitých dovedností a schopností při řešení svých problémů. Vnímám tuto spolupráci jako velmi důležitou, v rodině se angažuje někdo jiný, který má přehled o tom, co se v rodině děje...“

Sdružení sociálních pedagogů funguje v Ostravě od roku 2003 a poskytuje sociální poradenství, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a terénní programy. Taktéž má pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a uzavírá dohody o výkonu pěstounské péče. Dále spolupracuje s rodinami, které jsou vedeny v agendě sociálně-právní ochrany dětí a nabízí asistované kontakty. (Sdružení sociálních asistentů Ostrava, [online])

Vzhledem k tomu, že se stále více a více objevují rodiny, které mají značné finanční obtíže, tak škola zprostředkovává i materiální pomoc v podobě ošacení.

„Spolupracuju s různými organizacemi, kdy jsem schopna tomu dítěti zajistit ošacení, ale zase to dělám tak, aby se ten rodič neurazil. Je to to vždycky prostě o nabídce, podívejte se, buďto využijete, nevyžijete, zvažte to, není to žádná ostuda, je to v pořádku.“

Sociální pedagog uvádí, že je to velmi citlivé téma, a také se k tomu tak musí přistupovat. Jedná se o nabídku rodinám a je pouze na nich, zda tuto nabídku přijmou či nikoli.

Sociální pedagog Andrea spolupracuje s obdobnými institucemi jako paní Jana:

„Spolupracuji s OSPODem, pedagogicko-psychologickou poradnou, se speciálně-pedagogickým centrem, psychologem, speciálním pedagogem a účastním se případových konferencí, které jsou realizovaná OSPODem.“

Orgán sociálně-právní ochrany dětí poskytuje ochranu dětem, které jsou vymezené v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Škola spolupracuje s OSPOD zejména v souvislosti vysoké absence, neomluvené absence, podezření na zanedbávání, týrání, zneužívání dítěte. OSPOD pravidelně vyhodnocuje situaci dítěte a rozhoduje, jaká jsou vhodná opatření k jeho ochraně. (MPSV, 2018 [online])

Pedagogicko-psychologická poradna je poradenské zařízení, které se specializuje na děti, které mají problémy se vzděláváním a chováním. PPP poskytuje své služby dětem, zákonným zástupcům i školám. Provádí diagnostiku žáka a vydává podklady, jak by se s dítětem mělo pracovat. Speciálně-pedagogické centrum se zaměřuje výhradně na děti se zdravotním postižením. (Šauerová, Špačková, Nechlebová, 2012, s. 42 – 43)

Sociální pedagožka spolupracuje taktéž s psychologem a speciálním pedagogem, kteří jsou součástí školního poradenského pracoviště.

Shrnutí kategorie Spolupráce s odborníky

Rodina, která sebou nese nějaké problémy, je často v péči dalších odborníků, zařízení a institucí. Sociální práce dnes klade důraz na posilování silných stránek klienta a jeho uschopňování při řešení situace. Tento trend může být těžké dodržet vzhledem k tomu, že rodina spolupracuje s více subjekty pomoci, a proto je tolik významná spolupráce. Sociální pedagog má přehled, kdo v rodině působí, jaké jsou zdroje pomoci a vyhodnotí, do jaké míry je potřeba vstupovat do rodiny a nabízet další služby.

Zároveň sociální pedagog mapuje, jaké jsou kroky, postupy a plány k řešení problémů rodiny. Zajímá se o rodinu jako celek. Tyto zprávy jsou důležité pro něj, ale také pro učitele, aby věděli, co se s dítětem děje a zda ho něco při výuce nebo mimo ni ovlivňuje.

5.6 Konkrétní případ

Požádala jsem sociálního pedagoga o příklad nějaké praxe, jak konkrétně pracuje s dětmi. Paní Jana začala mluvit o velkých problémech, které řešila v 8. třídě. Třídní učitel si už nevěděl rady, a tak požádal o pomoc sociálního pedagoga.

„Věnovala jsem celý měsíc třídě (pozn. 8. třída), chodila jsem tam 2x v týdnu, kdy měli s tou paní učitelkou hodiny, dalo to teda hodně práce, ale seděla jsem tam a dělala jsem si poznámky jako, co a kde, co je vyvolanou tou jejich nevraživostí, co se dělá špatně, pozorujete, co jim vadí, co ty děcka jako úplně natolik vytočí, že jdou do toho učitele. Současně kolikrát samozřejmě vidíte, co ty děcka samozřejmě dělají úmyslně, jenom aby naštvaly toho učitele. No a když to potom nepomáhalo, tak jsme děti informovaly, že si promluvíme i s rodiči, takže jsme potom v té třídě asi s desíti dětmi, 10 dětí, které opravdu dělaly takový „vervajs“, tak jsme prostě přizvali i rodiče a v přítomnosti toho dítěte jsme vlastně hovořili i ta paní učitelka a já jsem tam vlastně s výchovnou poradkyní, výchovná poradkyně samozřejmě ta musí vědět o spoustě věcech tady těch, takže jsme to tam řešili formou mediace, tohle byla fakt klasická mediace, kdy obě strany s tím souhlasili. Vyložene jsem to těm rodičům ukazovala, David dělá tady tohlenc, názorně vám to ukázu a řekl tadytonhle řekl paní učitelce a bylo tam to... snažila jsem se být objektivní k oběma stranám jo, že samozřejmě volíte věty, abyste neurazili ani jednu stranu. I učitel má nervy jedny, má svoje emoce, kolikrát se jim ani nedivím, že mají nervy, protože se to prostě nedá, oni mají převahu, přesilu a když

budou chtít, tak vás prostě rozbijou. Takže prostě podívejte se, nohy si dal na stůl, tak se podívá na paní učitelku, běž někam... To si děláte srandu... říkám ne, nedělám, takže okamžitě na místě to rodiče řešili. Davide, tak se chovat k paní učitelce... jo jako dostal prostě pohlavek, ne, že by tam někdo někoho mlátil, dostal pohlavek a v žádném případě, se nebudeš chovat takle k dospělým. Byli to fajn rodiče, prostě šlo vidět a pomohlo to... fakt to pomohlo, od té chvíle se to tak nějak jako kdyby, všechno to napětí šlo ven, oni si to tam prostě nějak vyříkali obě strany, i to dítě tam mělo prostor říct, víte paní učitelko mě prostě vadí, že mi řekne tím příjmením, já jsem prostě David, no ale já ti řeknu tím příjmením, protože mě šteš jo, takže to bylo fajn, že si to mohli takhlenc vyřikat, ale nemusí to takhlenc vždycky fungovat, je to i o tom učiteli, jestli vůbec chce a nebo kolikrát už nemá ani sílu to znovu zkoušet, protože má nějaké zkušenosti s tím děckem. Oni to fakt nejsou žádní svatoušci, jako přibývají i ti, kteří jsou opravdu s vážnými poruchami chování, v kombinaci třeba se specifickými poruchami učení a není to legrace, v tom množství dětí, když tam máte třeba šest takových dětí ve třídě, tak to prostě nejde zvládnout. A k těm dětem se musíte chovat úplně jinak, mají vážné poruchy chování, opravdu.“

Jedná se o konkrétní případ, který se stal na půdě školy. Sociální pedagog řešil nevhodné chování dětí tzv. mediací. Mediace je alternativní způsob řešení problémů, kdy konflikt, který vznikl mezi dvěma či více stranami pomáhá řešit třetí nezávislá osoba. (Matoušková, 2013, s. 299) Mediátor pomáhá tím, že všem poskytuje všem účastníkům porozumění, vyslechne je a vede je ke vzájemné komunikaci. Cílem mediace je dosažení spokojenosti, jak s průběhem tak i výsledkem mediace. (Holá, 2011, s. 9) Mediaci lze provést jen v případě, že s ní všichni zúčastnění souhlasí. Účastníci nesmí o obsahu mediace hovořit s dalšími lidmi. Pro mediaci je nezbytná aktivní účast všech. Mediátor je neutrální a nezávislý. (Matoušková, 2013, s. 300) Paní Jana je přeci jen v určitém vztahu ke škole, k učitelům, takže není úplně jasné, zda splnila zásadu nezávislosti.

Paní Jana si pozvala do školy rodiče těch dětí, které byly zdrojem problémů. Na této schůzce byly přítomny i děti. Sociální pedagog demonstroval chování ve třídě. Rodiče tak mohli vidět, jak se jejich děti chovají v hodinách a mohli tak reagovat. Byla snaha zachovat autenticitu, proto paní Jana předváděla jejich chování. Tento způsob řešení problémů měl velký ohlas. Rodiče se otevřeně bavili s dětmi o jejich chování

a způsobilo to výraznou změnu. Jednotlivé strany si mohly vše říct na rovinu, co se komu nelíbí, jak se cítí apod.

Paní Andrea uvedla tento problém a jeho následné řešení:

„Řešili jsme chlapce, který byl zanedbaný a podvyživený. Byl doporučen dodatečný odklad vzhledem k sociální nezralosti... po měsíci v 1. třídě. Další rok se stal opět žákem naší školy. Pochází z problémové rodiny... má o rok mladšího bratra, matka je závislá na alkoholu, otec pije údajně občas. Matka se před 2 lety rozhodla pro absolvování protialkoholické léčby, otec v té době s rodinou nežil, proto chlapec s bratrem byli po dobu léčení umístěni do dětského centra. Matka však léčení nedokončila, střídá partnery, za kterými se často stěhuje v rámci blízkých ostravských ubytoven. Děti byly matce navraceny do péče a žijí společně i s otcem. Matka je vážně nemocná. Chlapec má časté absence, je agresivní a vulgární. Situaci jsme řešili tak, že jsem navštívila rodinu a domluvila jsem si setkání s matkou ve škole. Se školní psychologkou jsme ji vysvětlily pravidla docházky do školy, přípravy na vyučování, omlouvání absencí. Pravidelně jsme se setkávali ve škole nebo u nich doma a poskytovala jsem poradenství. Zařídili jsme dotované obědy a zprostředkovali jsme matce potravinovou pomoc. Chlapec dosahoval i tak horších školních výsledků a zajistilo se doučování ve škole nebo u něj doma, když byl nemocný. Chlapec byl v péči psychologky a speciální pedagožky, která s ním pracovala i mimo třídu.“

Sociální pedagog se setkal se situací, kdy docházelo k vysoké absenci, agresi a slabším školním výsledkům. Sociální pedagog navštívil rodinu v jejich přirozeném prostředí a navázal s nimi kontakt. Společně stanovili pravidla pro zlepšení docházky dítěte a jeho školních výsledků. Rodině byla nabídnuta pomoc formou materiální banky a chlapci bylo zajištěno doučování tak, aby dohnal své spolužáky a mohl se plně začlenit do kolektivu dětí.

Sociální pedagožka Bára představila problém, který nastal ve 3. třídě:

„Přistoupila k nám holčička do 3. třídy, s maminkou se zrovna stěhovali z jiného města...no, tak jsem ji chvíli pozorovala, byla to taková bledule, plachá, s pomůckami to taky nebyl žádný zázrak. Třídní mluvil s maminkou, která je bez práce, na dávkách,

má sotva, kde bydlet. Předal na mě kontakt, ať si se mnou sjedná schůzku. Po nějakém čase jsem k nim jela domů a zjišťovala jsem, jaké jsou domácí podmínky... na první pohled to nevypadalo zle, maminka se určitě snaží, ale s penězi nevychází... tak jsem ji vysvětlila, jaké má možnosti, nic jsem ji nevnucovala, takhle to dělávám... vždycky nabízím a počkám, jestli mají zájem nebo ne... často se rodiče ošívají, ale tadlenca maminka měla zájem o kontakt na zprostředkování materiální pomoci, aby její dcera měla dostatek pomůcek, psací stůl a židli.“

Finanční situace rodin, zejména samoživitelů, je velkým úskalím pro rodiny s dětmi. Existují ale určité formy pomoci pro rodiny, např. právě zmíněná materiální pomoc rodinám s dětmi, které jsou rozšířené ve větších městech. Součástí bývá i šatník, bazary apod.

Shrnutí kategorie Konkrétní případ

Zmíněné případy sociálních pedagogů dokazují, že sociální práce na základních školách je skutečně potřebná. Jedná se o chybějící podporu žákům, rodinným příslušníkům a učitelům v sociální oblasti. Sociální práce na základní škole je sice pořád v začátcích, ale na některých ostravských školách můžeme vidět příklady dobré praxe a inspirovat se, jak pozici sociálního pedagoga či sociálního pracovníka pojmout.

5.7 Diskuze

Kvalitativní výzkum byl zaměřen na sociální práci na základní škole, konkrétně jsem se zabývala sociálními pedagogy a jejich působením na základních školách. Celkem proběhly tři rozhovory se sociálními pedagogy na půdě jejich školy. Jsem si vědoma, že počet respondentů není příliš vysoký, ale sociálních pedagogů na základních školách není mnoho, a tak jsem byla dosti limitovaná.

Z výzkumu vyplývá, že sociální pedagog pracuje s dětmi (individuální i skupinovou formou), rodinou, učiteli a dalšími odborníky. Výsledek výzkumu mohly ovlivnit různé vnější i vnitřní faktory. To, že se sociální pedagog zaměřuje na práci s dětmi, není žádným překvapením. Je to podstatná část jeho práce, neboť právě z toho důvodu byl zaměstnán na pozici sociálního pedagoga na základní škole. Samozřejmě náplň práce každého pracovníka na této pozici je jiná. Je to tím, že nebyla přesně

stanovena a ohraničena pracovní náplň sociálního pracovníka v rámci daného projektu. Poptávka každé školy je jiná, ve školách se vyskytují různé problémy, jsou tam jiné děti, pochází z různých rodin a prostředí. To vše ovlivňuje sociálního pedagoga, když pracuje s dětmi.

Dalším významným výsledkem výzkumu je práce s rodinou. Motivace rodin ke spolupráci může významně ovlivňovat práci sociálního pedagoga. Samozřejmě záleží i na schopnostech a dovednostech pracovníka, jak zapojit do spolupráce se školou rodinu, ale vždy je ta volba primárně na rodině. Dalším vlivem je okruh problémů, které sociální pedagog řeší, zda je skutečně potřeba zapojovat do řešení i rodiny nebo se dá situace řešit v rámci individuální konzultace s dítětem či v rámci třídy.

Výzkum popisuje jako další činnost sociálního pedagoga práci s učiteli. Tato oblast může být ovlivněna řadou faktorů, jako je osobní charakteristika učitele, sociálního pedagoga, klima školy, neznalost sociální práce nebo motivace ke spolupráci ze strany učitele. Není pro mě překvapením, že učitelé na začátku nebyli příliš ochotni a motivovaní ke spolupráci se sociálním pedagogem, neboť byli zvyklí na jistý chod školy a nejednou vznikla nová pracovní pozice, od které nevěděli, co mohou čekat a jak jim bude zasahovat do jejich práce. Sociální pedagogové učinili jisté kroky k navázání spolupráce s učiteli, která je významná pro stmelení kolektivu, atmosféru na pracovišti a v neposlední řadě také pro spolupráci s dětmi a rodinami.

V rámci sociální práce může docházet k tzv. zahlcení klienta/rodiny a to tím, že rodině někdo neustále nabízí pomoc či řešení. Rodina se může cítit pod tlakem z neustálého „opečovávaní“ ze strany subjektů. Jedná se sice o jistou povinnost sociálního pedagoga nabídnout různé formy pomoci, ale je na místě orientovat se v situaci rodiny a to do takové míry, že zná další odborníky, se kterými rodina už spolupracuje. Spolupráce s dalšími odborníky je dalším významným výsledkem výzkumu. Tento výsledek mohlo ovlivnit to, že jsem se dotazovala právě na to, zda spolupracují s dalšími subjekty a případně kterými. Je na pováženou, zda by skutečně o této pracovní činnosti hovořili, aniž bych k tomu dala podnět.

Tyto výsledky šetření můžeme také opřít o výzkum, který byl realizován ve spolupráci se Slovenskem, a který se zabýval působením sociálního pracovníka ve školním prostředí optikou učitelů. Z výzkumu vyplynulo, čím by se měl právě sociální pracovník na školách zabývat. Dle učitelů by se sociální pracovník měl věnovat záškoláctví, problémy s učením, šikanou a problémovým chováním. Tyto výsledky můžeme srovnat i s výsledky výzkumu obsažených v této diplomové práci, neboť

z praxe sociálních pedagogů vyplývá, že záškoláctví se věnují spolu s třídními učiteli a výchovnými poradci. Problémy s učením jsou taktéž náplní práce sociálního pedagoga, který zprostředkovává doučování pro děti s problémy s učením či které mají poruchy učení. Dle učitelů by se sociální pracovník měl věnovat šikaně. Sociální pedagog se zabývá prevencí šikany (spolu s metodikem prevence), odhalení šikany a následným řešením. Problémové chování dětí řeší spousta odborníků ve školním prostředí. Jedním z nich je i sociální pedagog, který dochází do tříd, v případě závažného problému, který potřebuje rychlé jednání. Na základě vyhodnocení situace sociální pedagog postupuje dvěma způsoby: zůstává ve třídě spolu s žákem nebo jdou spolu do speciální místnosti, kde s ním individuálně pracuje. Výsledky obou výzkumů se navzájem prolínají a můžeme tedy konstatovat, že práce sociálního pedagoga naplňuje představy českých a slovenských učitelů o působení odborníka se sociálním zaměřením ve školním prostředí.

6 ZÁVĚR

Sociální pedagogové působí na základních školách pouze zřídka. Nicméně vzhledem ke stále narůstajícímu počtu těchto pracovníků a neznalosti jejich pracovní náplně, je velmi obtížné zařadit tyto odborníky jako běžné zaměstnance školy. Z výzkumu vyplynulo, jak sociální pedagogové pracují a co je náplní jejich práce. Můžeme jejich práci rozdělit do čtyř kategorií: práce s dětmi, rodinou, učiteli a dalšími odborníky. Můžeme si povšimnout, že na tyto subjekty/objekty se zaměřují i jiní pracovníci v sociálních službách, např. sociální pracovníci v sociálně – aktivizační službě pro rodiny s dětmi. Není náhoda, že právě sociální pedagogové mají vzdělání na poli sociální práce. Mají zkušenosti se sociální prací a promítají ji i do pozice sociálního pedagoga. Jsou vybaveni potřebnými vlastnostmi, dovednostmi a schopnostmi, které je předurčují k výkonu sociálního pedagoga na půdě základních škol. Jedná se zejména o komunikační dovednosti, skupinovou dynamiku, týmové dovednosti a teoretické znalosti v oblasti problémového chování.

Náplň práce sociálního pedagoga zatím není stanovena žádným zákonem, a tak jsou jejich činnosti postaveny zejména na intuici a potřebě dětí, rodin, učitelů, potažmo školy. Sociální pedagogové vykonávají depistáž, orientují se v problémech žáků a rodin, nabízí rodinám možnosti při řešení jejich situace, realizují první kontakt, mediaci, intervenci, motivují rodiny ke spolupráci a řešení jejich situace.

Psaní této diplomové práce pro mě bylo velmi obohacující. Doplnila jsem si teoretické znalosti z oblasti školní sociální práce a školství, které je příbuzné právě mému studovanému oboru. Ráda bych v budoucnu pracovala na poli školství a sociální práce, a tak doufám, že tyto nabyté vědomosti a zkušenosti z výzkumu budu moci promítnout do své práce na pozici školního sociálního pracovníka.

BIBLIOGRAFICKÝ SEZNAM

Monografie

- BAKOŠOVÁ, Zlatica. 2005. Sociální pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava. ISBN 80-89-236-00-6.
- ČAPEK, Robert. 2014. Odměny a tresty ve školní praxi. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4639-5.
- DISMAN, Miroslav. 2002. Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-0139-7.
- DOEL, Mark. 2012. Social work: The Basics. New York: Routledge. ISBN 978-0-415-60398-0.
- HAVRDOVÁ, Zuzana. 1999. Kompetence v praxi sociální práce. Praha: OSMIUM. ISBN 80-902081-8-5.
- HENDL, Jan. 2017. Kvalitativní výzkum. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HOLÁ, Lenka. 2011. Mediace v teorii a praxi. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3134-6.
- KNOTOVÁ, Dana. 2014. Školní poradenství. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4502-2.
- KRAUS, Blahoslav. 2004. K aktuálnímu pojetí a postavení sociální pedagogiky. In: Konstituování Sociální pedagogiky jako vědeckého oboru. Brno: Institut mezioborových studií. ISBN 80-902936-5-4.
- MARTÍNEK, Zdeněk. 2015. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5309-6.
- MAŘÍKOVÁ, Hana. PETRUSEK, Miroslav. VODÁKOVÁ, Alena. 1996. Velký sociologický slovník. Praha: Vydavatelství Karolinum. ISBN 80-7184-164-1.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2007. Základy sociální práce. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0211-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2013. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2013. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0213-4.
- MATOUŠKOVÁ, Andrea. 2013. Mediace. In: MATOUŠEK, Oldřich. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MIOVSKÝ, Michal. 2006. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.

- NAVRÁTIL, Pavel. 2013. Antiopresivní přístup. In: MATOUŠEK, Oldřich. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
- PROCHÁZKA, Miroslav. 2012. Sociální pedagogika. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3470-5.
- PROCHÁZKA, Miroslav. 2012. Úvod do psychologie osobnosti. Praha: Grada. ISBN 978-80247-4033-1.
- PRŮCHA, Jan. 2009. Pedagogická encyklopedie. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-546-2.
- PRŮCHA, Jan. WALTEROVÁ, Eliška. MAREŠ, Jiří. 2009. Pedagogický slovník. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-647-6.
- PUGNEROVÁ, Michaela. KVINTOVÁ, Jana. 2016. Přehled poruch psychického vývoje. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-9520-6.
- ŠAUSŠEROVÁ, Markéta. ŠPAČKOVÁ, Klára. NECHLEBOVÁ, Eva. 2012. Speciální pedagogika v praxi. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4369-1.

Metodiky

- KOLÁŘ, Michal. 2016. Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví. Praha: MŠMT. ISBN 978-80-86956-93-0.

Odborné články (časopisy)

- GULOVÁ, Lenka. KUROWSKI, Martina. Soják, Petr. 2014. Sociální pedagog do škol (?). *Časopis sociální pedagogika*, č. 2, s. 130 – 131. ISSN 1805-8825.
- HLADÍK, Jakub. 2014. Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice na poli pedagogickém a sociálním. *Časopis sociální pedagogika*, č. 2, s. 132. ISSN 1805-8825.
- HURYCHOVÁ, Eva. 2017. Viditelná absence školské sociální práce. In: MATULAYOVÁ, Tatiana. Sešit sociální práce: Role sociálního pracovníka ve školství. Praha: MPSV. ISBN 978-80-7421-136-2.
- KRAIMER, Klaus. ALTMAYER, Lena. 2016. The Relationship Between Social Work and Social Pedagogy – Similarities in Theory and Profession from a German Perspective. *Sociální pedagogika*, č. 4, s. 32. ISSN 1805-8825.
- MARYNOWICZ-HETKA, Ewa. 2016. Social Pedagogy and Social Work: An analysis of their Relationship from a Socio-pedagogical Perspective. *Sociální pedagogika*, č. 4, s. 21. ISSN 1805-8825.

- MATULAYOVÁ, Tatiana. 2013. Analýza legislatívy Slovenskej a Českej republiky. *Časopis sociální práce/sociálna práca*, č. 2, s. 37. ISSN 1213-6204.
- PAZLEROVÁ, Hana. 2016. Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese. In: MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1020-7.
- POLCAROVÁ, Markéta. 2013. Sociální pracovník na Základní škole Postoloprty. *Časopis sociální práce/sociálna práca*, č. 2, s. 31 – 32. ISSN 1213-6204.
- SKYBA, Martin. 2013. Pôsobenie sociálneho pracovníka a sociálnej pracovníčky v školskom prostredí z pohľadu učiteľov a učiteliek. *Časopis sociální práce/sociálna práca*, č. 2, s. 67. ISSN 1213-6204.
- ZEMANČÍKOVÁ, Vladimíra. 2014. Problémové správanie žiakov a úloha sociálního pedagóga v reflexii učitel'ov. *Časopis sociální pedagogika*, č. 1, s. 24 – 25. ISSN 1805–8825.

Webové stránky

- Asociace školské sociální práce v ČR, z. s. Záměr a cíl. *Assp.cz* [online]. ©2018 [cit. 2018-10-02]. Dostupné z: <http://www.assp.cz/clanky/zamer-a-cil/>
- International Federation of Social Work. Global Defenitoin of Social Wok. *Ifsw.org* [online]. ©2018 [cit. 2018-9-04]. Dostupné z: <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>
- Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy. Informace k připravovaným šablonám pro MŠ a ZŠ. *Msmt.cz* [online]. ©2016 [cit. 2018-10-02]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/strukturalni-fondy-1/informace-k-pripravovanym-sablonam-pro-ms-a-zs-i>
- Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy. Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví. *Mpsv.cz* [online]. ©2018 [cit. 2018-11-02]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicky-pokyn-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy-k-jednotnemu-postupu-pri-uvolnovani-a-omlouvani-zaku-z-vyucovani-prevenci-a-postihu-zaskolactvi-predkladaci-zprava-a-text-pokynu>
- Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy. Přehled šablon a jejich věcný výklad. *Msmt.cz* [online]. ©2016 [cit. 2018-10-02]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/OP_VVV/Vyzva_zjednodusene_projekty_22_a23/Priloha_c_3_Prehled_sablon_k_1_8_2016.pdf

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Systém sociálně-právní ochrany dětí. Mpsv.cz [online]. ©2018 [cit. 2018-25-03]. Dostupné

z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr/>

Národní ústav pro vzdělávání. Školní poradenské pracoviště. Nuv.cz [online]. ©2011 – 2017 [cit. 2017-14-11]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/pedagogicko-psychologicke-poradenstvi/skolni-poradenska-pracoviste>

Sdružení sociálních asistentů Ostrava. Socialniasistence.cz [online]. ©2018 [cit. 2018-27-03]. Dostupné z: <http://www.socialniasistence.cz/>

SYROVÁTKO, Daniel. Výroční zpráva o činnosti školy za školní rok 2015/2016. [online]. ©2016 [cit. 2018-11-02]. Dostupné z: http://www.postoloprty.cz/assets/File.ashx?id_org=12611&id_dokumenty=12501.

Šance dětem. Příbuzenská pěstounská péče. Sancedetem.cz [online]. ©2014 [cit. 2018-10-02]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/dite-mimo-vlastni-rodinu/pestounska-pece/pribuzenska-pestounska-pece.shtml>

Zákony

Zákon o sociálních službách. *Zákon č. 108/2006 Sb.* v účinném znění ke dni 1. 1. 2007.

Zákon o pedagogických pracovnících a o změnách některých zákonů. *Zákon č. 563/2004 Sb.* v účinném znění ke dni 1. 1. 2005.

Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). *Zákon 561/2004 Sb.* v účinném znění ke dni 1. 1. 2005.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 - základní informace o komunikačních partnerech

29